

Liget

2019-8
augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXXII. évfolyam 8. szám]

Ács József GYUFÁK, CIGARETTÁK, TÜKRÖK	4
Handi Péter COULEUR LOCALE	17
Boda Magdolna A HAS ÉS A SZÍV KONTEXTUSA;	45
SZÁRÍTÓ KÖTELEK	
Bíró Judit KÍSÉRTÉSEK KELETEN, KÍSÉRTETEK NYUGATON	49
Csongor Andrea IGE, KÖTŐ	66
Taizs Gergő AZ ÁGYBÉLI RUTINOK MOZDÍTHATATLANSÁGA	68
Polgár Teréz Eszter NÉGY TANGÓ	70
 INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ	
Z. Karvalics László	
WEISZ SÁMUEL BIBLIÁJA, AVAGY	73
A MIKROÖRÖKSÉG-OBJEKTUMOK INFORMÁCIÓS ÉRTÉKE [3.]	
A CSOBÁNCHEGYI ARMIDA PUSZTULÁSA, AVAGY	90
A VESZÉLYEZTETETT KULTURÁLIS MIKROÖRÖKSÉG [4.]	

FELNŐTT MESE

Nacsinák Gergely András | **HÖSTETT** 107

Mesterházi Márton | **CZIGÁNY–MAGYAR HÖSKÖLTEMÉNY** 111

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Ács József

GYUFÁK, CIGARETTÁK, TÜKRÖK

2019-08-04 | VERS

1

a múlt füstje beárad a nyitott ablakon
az írólap barnul felizzik
már csak saját árnyéka
cigaretta-papír-vékony pernye
ha közel hajolva
jobban szemügyre vesszük
és miért ne vennénk

a szöveg fekete pókfonala
még olvasható
de a legkisebb fuvallatra
szétesik
elsötétül a szín s eszembe ötlük
húsz évvel ezelőtt verset írtam
imaginárius dialógus címmel
a hetvenéves hules bélának
ugyan mit akarsz
veszel egy orrot egy fület egy szemöldököt
összecsirizelsz valami halvány fantáziát
persze a gyakorlat és képzelet palotái
de hát az élet csak egy fellobbant gyufa
meg még amit annak a fényénél megfigyelhetsz
hulestől válaszvers jött
a fellobbant gyufa fényénél
többek közt azt figyelhette meg
hogyan az élet nem csak egy
fellobbant gyufa
na jó
persze igaza van gondoltam
többnyire igaza volt
de verssel nem lehet vitatkozni
esővel széllel napsütéssel
gyufalánggal értelmetlenség
csak hogy hules
akit a kilencvenes évek közepén
ismertem meg
nem költőnek
filozófusnak tartotta magát
aki verset csak jobb híján ír
mintegy vakarózásként

nálam épp fordítva
a filozófia a vakarózás
a költészet meg ahogy a
vak a világot kitapogatja
azért megértettük egymást
két másféleképpen rokkant
és szavakra támaszkodó ember
hules a zalai születésű
lelkes eszperantista
és renitens avantgardista
minden ly-t j-vel helyettesített a verseiben
fellázadt a hejesírás ellen
mely két jelet tart fenn egyazon hangra
miközben a nyílt és zárt e-t bezzeg
nem különbözteti meg
ötvenhatos tevékenysége miatt
tanárként nem dolgozhatott
ám nyugodt álláshoz jutott
a pécsi vízműnél
jutott ideje olvasni bőven
írói aktivitásának fenntartására
olcsó de hatékony megoldást talált
évtizedeken át működött
koffeintablettát szedett eleniummal
mert így nem lesz se
munkaképtelenségig bágyadt
se pattanásig feszült
nem aludhatjuk át az életünket
ám nem célszerű magunk számára is
elviselhetetlenné válnunk
nem célszerű például
telefonokon vagy

mások levelein bosszankodva
kötött kardigánunkban
éles papagájhangon rikoltozni
hules emellett láncdohányos volt
öngyújtót nem tartott
mindig gyufával gyújtott rá
a kőfaragó utcában
udvarra néző
földszinti lakásuk barlangjának
piszkosfehér boltívei alatt
sárga villanyfényben állt
a szertartásosan sűrű cigarettafüst
a tőle kapott könyvekből
pelenkás dossziékból
kéziratpapírokból
ez a szag áradt
ez volt a tömjén
a költészet kolostorában
na ne húzd a hajamat ács
mondta volna erre mert
kerülte a nyílt öntömjénezést
jóllehet hiú volt és sértődékeny
szerette a pátoszt
de csak lefojtva
úgy nagyobbbat szól
az egész embert úgy tűnt
a nikotin impregnálta
sehol egy ránc
csecsemősima bőr
arcán ellenpontként
hússzín bibircsók

2

én kávét nem ittam
nem szedtem tablettákat
és sosem dohányoztam
kiskoromban legfeljebb
trafikban kapható mentolos
műanyagszipkát szopogattam
a hengerforma álcigaretta végén
rózsaszín rücskök műparázs
az olcsó sorozattermékből
fél nap alatt kifogyott az aroma
de azért mindenki szívta vadul
szürcsölte rágta-harapta tovább
hogymár a levegő sem jutott át rajta
így jártam én is
sokáig nem dobtam ki
a hasznavehetetlen zöld szipkát

mégiscsak őrzött belőlem
valami személyeset
a fiók mélyén hányódott
tollak ceruzák radírok közt
elfelejtve elkoszolódva
egy nyári este az utcán
a mutatóujjammal a
doboz oldalára állított
gyufát az égnek pöckölve
olcsó tűzijátékot csináltam
máskor a lekapart
gyufavégek anyagát
egy anyával összefogott
két csavar közé szorítottam
és földhöz vágtam sajnos
pedig ejteni kellett volna
de én botor módon a kezembe fogtam
mindegy az a lényeg
hogy nagyot szóljon
a robbanástól csengett a fülem
a hüvelykujjam szilvakékre duzzadt
mit üzent a hasító fájdalom
és mit pillantottam meg
a detonáció fényénél
nem tudom
nem lehet mindent
kézben tartani

3

nem igaz hogy nem dohányoztam
a rákosligeti parkban egyszer
tíz éves lehettem

elkapott egy suhanc
karomat szorítva előrántott a zsebéből
egy pakli szofit
most elszívsz egyet mondta
nem dohányzom
feleltem naivan
most fogsz
elengedett
én nem mozdultam úgyis utolérne
hisz nagyobb nálam és erősebb
minek keressem a bajt
úgy látszik most ez lesz
meggyújtott egy gyufát
szívjad na szívjad
a cigaretta vége felparázslott
amint beleszívtam azonnal kifújtam
sört is minek isznak gondoltam
hiszen egyértelműen keserű
kőművesek dolgoztak nálunk
mit szeretnek ebben a borzalomban
anyámnak nem szofit
fecskét kellett hozni a trafikból
lehetőleg egrit
mert az kicsit jobb
sok fogyott belőle
ültünk a füstben
a templom melletti parkban
szívtam és fújtam gépiesen
nem tudtam még milyen
tortúra következik
de fogvatartóm elengedett
már nem voltam érdekes

hazafelé az iskola előtt jókora
bakaszivarfák sorakoztak
hosszan lelógó zöld termésüket
állítólag el lehet szívni
nem nagyon hittem
kíváncsiságból meggyújtottam
szemet maró ócska füstje volt
egyértelműen keserű

4

nemrég különös selejtáru
került a kezembe
kénes vörös bevonat
a vékony rossz gyufa végén
akár a fogyatkozó kedv

ha fellobban mindjárt ellobban
dobozán felirat török import
címdalára ki tudja miért
pilinszky portréját nyomták
illetve sajnálatos hiba folytán
annak tükörmását
idegenül ható aszimmetrikus
arc néz a világba
némán és nyugtalanul
a török grafikus fénykép alapján
készíthette a vonalas rajzot
fogalma sem volt ki ez az ember
pincér a nagyszállóból vagy
zsetonokat osztó krupié
a portrén mégis átüt
a jólfésült elhagyatottság
ezen a rossz gyufákkal teli dobozon
végül is azt látjuk gondoltam
amit ő látott ha tükörbe nézett
ugyanazt a szótlan kétségbeesést

5

hulessel sűrűbben találkoztam
főleg a vadamosi időkben
mint parancs jánossal
első kötetem szerkesztőjével
pedig vele mélyebb
alkati rokonságot éreztem
janó a kilencvenes években
a költészet piacvesztése nyomán
egyszemélyes intézménnyé szűkült
orpheus kiadó baráti társaságával

a grinzingi borozó asztalai mellől
figyelte a távolodó vonatlámpákat
a tapinthatóan fogyatkozó érdeklődést
a költészet iránt
még beszélgettek mint
a legendás kávéházi időkben
még olvasták egymás verseit
tükröt tartottak egymásnak
még hittek a fizikai találkozásban
nem az informatikai hálózatok
higiénikus konnektorain át érintkeztek
hanem egy zsúfolt borozóban
ott is vágni lehetett a füstöt
de volt keménytojás és zsíroskenyér
ólomnehéz székeken ültünk
márványasztaloknál
parancs janó is cigarettázott
kegyetlenül őszinte
egyszerű verseket írt
hulesnek a pátoszt
avantgarde megoldásokkal
kellett lefojtania
ilyesmire nála nem volt szükség
minden verse makacsul
előlről kezdett számvetés
mikor a sötét folyam szerzőjét
súlyosbodó érszűkülete miatt
amputációval fenyegették és
negyven év dohányzás után
le kellett tennie a cigarettát
kishíján belepusztult
az elvonási tünetek már

csillapodni kezdtek
mikor bizonyossá vált
tüdőrák
aztán a műtéttel nyert haladék-évek
a végidő egyre szűkülő körei
konokul írt tovább
szívszorító kötet a
tőletek távolodóban
nem lett belőle irodalmi szenzáció
jól van ez így

anyám sárgaréz hamutartójára emlékszem
ha sokat sikáljuk nyilván
eltűnik a szürke folt
de nem sikáltuk
a hetvenes évek végén
halála előtt cserélte le
a csikket hamut elnyelő
rugós szerkezettel
az elmés konstrukció
függőleges nyelét lenyomva
a fedőként is működő
tálca forgásba jött
tartalmát az
alsó edénybe ürítve
fölgengedés után a lemez
légmentesen visszazárt
a csikk ezzel eltűnt
ha nem is nyomtalanul
81 tavaszán anyám
derékfájással küzdött
a lumbágó szót akkor
afrikai hangzásúnak éreztem
talán lumumba miatt
pedig a bajban nem volt
semmi egzotikus
hacsak az nem hogy
ezúttal nem használt
a vipratox kenőcs
és semmi más sem
mert áttétek okozták
az agyában is megjelentek
kórházba került

egy hét és a konyhaasztalon volt
a kórházból visszahozott kanál
néztem csillog nyilván elmosták
nincs rajta nyoma
ha csak én nem
ez a fejtetőre állt
torz és megnyúlt képű
homályos figura
a hamvak urnába kerültek
az urna kockafülkébe
a halottak lakótelepére
név nélkül

ANYU

sokat kínlódunk ott rossz gyufákkal
ha a virágot dróttal felkötözzük is
a mécsest nincs hova tenni
kevés a párkány
közben fejünk felett
fapados légitársaságok
gépei ereszkednek dörögve
ferihegy felé
napfényben csillogó bálnatestek
néha egy perc elteltével
visszafojtott sóhaj érkezik
mint tarkovszkij sztalkerében
különös hang szólal meg
talán a gázturbinák kavarta szél
az leng sisteregve
kering fütyülve énekelve
a temető fái közt

kép | shutterstock.com

Handi Péter

COULEUR LOCALE

2019-08-19 | NOVELLA

A ház harmadik emeletén laktunk. Ablakaink az udvarra néző gangra nyíltak. Ő késő délutánonként érkezett haza, hóna alatt mappával, kis idő múltán kikönyökölt az ablakba és cigarettázott. Én akkoriban, úgymond, lelki és egzisztenciális krízisen mentem keresztül: a válás és anyagbeszerzői állásom elvesztése az ötvenes évek elején sok mindent megmagyaráz. Egyetlen birtokom a nagybátyámtól örökölt egyszoba-konyhás lakás volt.

Talán túl fiatalon és elhamarkodottan házasodtam. Gizivel ugyanannál a vállalatnál, a „Kábel- és Huzalértékesítő”-nél dolgoztunk, én mint raktárnok, ő a bérelszámoláson. Gizi már vagy két éve volt a vállalatnál, én fél éve, miután származásom miatt nem vettek fel egyetemre. Egyszer munka után együtt vártunk a villamosra, de közlekedési baleset miatt nem jött, és egy presszóban folytattuk az ismerkedést. Gizi elpanaszolta, hogy szüleivel és két testvérével lakik a kétszobás tanácsi bérlakásban, nincs magánélete, állandó a zaj és veszekedés, reggelente sorban állnak a fürdőszoba előtt...

Az esküvő után nemsokkal megértettem, hogy nem a szerelem vezette: a lakásom után vágyakozott. S mert nem lett az övé, mérgében megfúrt a vállalatnál, pedig éppen akkoriban emelkedtem raktárosból anyagbeszerzővé.

Szomszédom délutánonként az ablakpárkányra könyökölve nézelődött, fejét néha jobbra-balra billentette, mintha valami különösét látna, holott a gang és az udvar sivárságában nem találhatott semmi érdekeset. Persze, köszöntöttük egymást mint lakótársak, egy biccentés, árnyalatnyi mosoly, aztán visszahúzódott szobája mélyébe.

Egyik délután átsétáltam a gangon az ablakához, bemutatkoztam. – Bérczi István – nyújtott kezét. A mappáról ítélve úgy gondoltam, mérnök vagy könyvelő, aki pluszmunkát hoz haza a vállalatától. De mielőtt érdeklődhettem volna, ő kérdezett a körülményeimről. Meséltem. Az ember magányosan szószátyárrá válik. Figyelmesen hallgatott, és szinte szórakozottan megjegyezte: – ... Szóval munkanélküli.

– Jelenleg.

– Tudja, hogy a munkanélküliség bűncselekmény?

Tudtam, hogy mindenkinek dolgozni kell, bejelentett állást igazolni, ezt nemcsak a személyi igazolványba, a munkakönyvbe is bevezették, és azt is, hogy miért szakadt meg a foglalkoztatottság. De hogy bűncselekmény! Ez túlzás. Gyanakodtam, hogy szomszédom hivatalos személy, detektív talán, öntudatos erkölcscsősz – mindenesetre védekeztem:

– Tudom persze, hogy a munkakerülés... nem szép...

– Jó lesz vigyázni – emelte fel tanárosan a mutatóujját és kacsintott. Akkor esett le, hogy viccel. Megkönnyebbültem, de végére akartam járni a dolognak.

– Mi van abban a mappában? – érdeklődtem az ablakpárkány mellett fekvő csomagra bökve.

– A tatai tó. Kívácsi rá?

Bólintottam. A férfi kihúzott egy széles papírlapot, és elém terítette a párkányra. Grafit vagy szénrajz volt, erős, fekete kontúrok, szabályosan kerek tó, a víztömeget csak néhány hullámszó vonal jelezte, a tó peremén hegyvonulatok húzódtak.

– Maga Tatáról való? – érdeklődtem.

– Onnan. Tatatóváros, ahogy hivatalos.

– Maga rajzolta?

– Nem. Egy földim. Tetszik?

– Nagyon jó a tó – dadogtam elismerően. – Az ember beleképzeli a vizet..., pedig nincs is megrajzolva.

– Jól látja. A tó nincs megrajzolva. A grafikus a tájat, a táj hangulatát ábrázolta.

István váratlanul becsukta a mappát, és mintha hívták volna, bezárta az ablakot. Eloldalogtam.

Ősszel a lakás hideg lett, és tüzelőre már nem volt pénzem. Egyre sűrűbben látogattam szüleim belvárosi, kétszobás lakását. Ők reggeltől estig műselyem kendőket festettek, maszekoltak. Elköltözésem után a szobám lett a kendőfestő műhelyük. Nem voltunk felhőtlenül jó viszonyban. Hevesen ellenezték házasságomat, az esküvőre sem jöttek el. Apám annak idején otrombán kiabált: – Ha nő kell neked, menj kuplerájba! Minek belerohanni a cőreszbe?!

Utólag kénytelen voltam igazat adni nekik. A megszegyenülés azonban nem akadályozott, hogy elfogadjam segítségüket, a meleg lakást és a meleg leveseket, a fürdőt. Szerencsémre ezt természetesnek vették, anyám gyakran megsimogatott, és fölém hajolva súgta: szeretünk.

Munka után kellett nézmem, és nemigen válogathattam. Egy építővállalathoz vettem fel rész-munkaidőben. Triciklivel szállítottam az építőanyagokat nyolctól kettőig. Tisztított téglát, szögtelenített faléceket, meszet, gittet. Havi fizetésem épp elég volt a tengődésre. A munka sem volt könnyű, alig vártam a két órát, hogy leadhassam a járgányt, és lelépjek. Néha egyenesen hazamentem, néha anyámékhoz, ahol megetettek.

Egyszer a Józsefvárosban kellett leadnom a járgányt, s valahol a Népszínház utcánál betértem egy presszóba. Korábban ez volt a Simplon kávéház. Üldögéltem a kávémmal, s a lányokat nézegettem. Figyeltem, ahogy rejtelmesen el-eltűntek férfiakkal. Ábrándozásomból rekedt hang rezzentett fel. Alacsony, borostás, sálakba burkolt öregember ült le asztalomhoz anélkül, hogy helyet kért volna. A hang tulajdonképpen rekedtes köhögés volt, mire felnéztem, már elfészkelődött a másik székre, és mint régi ismerős előtt, nyitotta a táskáját.

– Ezt nézze meg, ilyen ritkán látni! –

Halványbarna csomagolópapírból egy képet bontott ki. A papíron színes kriksz-krakszok dülöngéltek mértani formákban, piros, zöld, lila gömbök, helyenként fekete vonalak. A férfi kérdően nézett rám.

– A gyerek csinálta? – kérdeztem udvariasan.

Vizsgálódva végigmért.

– Tudja, fiatalember, hogy mi az absztrakt?

– Nemigen...

– Hát ide figyeljen..., absztraktot ma nem is láthat tárlatokon.

– Nem járok kiállításokra.

– Szerencsés ember – vágta rá, és közelebb hajolt. – Ott csak öntudatos gépeztergályosokat és sztahanovista szövőnöket látna. Kis szerencsével kohóból ömlő folyékony acélt...

Eszembe jutott az ablakpárkányon könyöklő István mappája a tó-rajzzal.

– Rádi Gábor a nevem – mondtam félig felemelkedve székeimből, és kezet nyújtottam. Puha, húsos tenyere volt.

– Anonymus – mondta.

– Anonymus? – ingatta fejét mosolyogva István, akinek még aznap elmeséltem találkozásomat a valahai Simplonban. – Ismert kolléga. Nem gyűjt, hanem továbbad. – Na, jöjjön be! Iszunk egy pertut...

A szobában ebédlőasztal volt, négy székkal, falhoz tolt kinyitható fotelágy könyvespolcok. A polcok alsó részében fiókok és szekrények. István pálinkásüveget meg két stampedlit tett az asztalra.

– Szilvapálinka – kacsintott. – Kóser. Szervusz.

Felhajtottuk a torokégető italt. Leültünk, én az egyik székre, ő a fotelba. Végre megkérdezhettem:

– Te mit csinálsz? Hol dolgozol?

– Jó kérdés – bólintott. – Én, kérlek, afféle lógós vagyok... Nincs bejelentett munkahelyem. A szenvedélyemnek élek... és mások szenvedélyének. De mielőtt egyre rejtélyesebb lennék: képekkel kereskedem, festményeket adok-veszek-közvetítek, igen, leginkább közvetítek... Nem egyszerű manapság festményekkel foglalkozni. Gyűjteni még nehezebb. A prolik, a kisiparosok általában bélyeget gyűjtenek vagy porcelán békákat... De azért van, aki nem tudja, hova tegye a pénzét.

– Nekem nem lenne gond...

- Miért, mit csinálnál sok pénzzel?

- Tudom is én... cuccokat vennék..., jó ételeket, elmennék a Balatonhoz...

Adományozó: Roberto Urban

Erre figyelte.

- Szereted a Balatont?

- Ki nem?

- Várj csak...

Az egyik szekrényfiókból kopottas fedelű albumot húzott elő. Kinyitotta.

- Lapozz bele! Tetszik?

Az album legtöbb festménye a Balatont ábrázolta. Egyszer, gyerekkoromban nyaraltam a tó partján, Akarattyán. Anyámék „kiadtak” néhány hétre egy házaspárhoz, akiknek szőlőjük és borospincéjük volt a hegyoldalban. Két, velem egykorú fiukkal szaladtunk le a tóhoz, locsogtunk a nádasban, úszkáltunk, és a nádaktól takarva mutogattuk egymásnak fütyülőinket. Amikor késő délután hazafelé indultunk, a tó csillogott, a finom légremegés meghajlította a fák keskenyebb ágait, pedig még szellő sem járt a vidéken... Az egyik festmény idézte fel a képet: a tavat, és a felette lebegő, leheletnyi szürkéséget, a távolban alig kivehető fehér vitorlás, az előtérben fűzek...

– Egry festette – bökött István a képre. – Egry József.

Bérczi eztán bevezetett a festészet világába, korszakokról mesélt, irányzatokról, klasszikus és modern képek reprodukcióit mutogatva magyarázott, mik a festőiskolák jellemzői. Amikor a modernekről beszélt, észrevehetően halkabbra fogta, és közelebb hajolt.

– Itt is dolgoznak remek festők..., de nem engedik kiállítani a műveiket...
Megélhetésük sincs... mégsem hajlandók *úgy* festeni. Érted?

– Kik azok?

– Mindegy..., nem érdekes! – legyintett.

– Hogyhogy? Ismered őket?

Ismét legyintett, és nem válaszolt. Mintha megbánta volna, hogy ennyit is mondott.

Egyre több időt töltöttem festmények előtt. Munka után múzeumokba jártam, de elégedetlenül panaszkodtam Istvánnak.

– Persze... Az igazi látnivalók lakásokban vannak. Magánlakásokban. Meg az utcán.

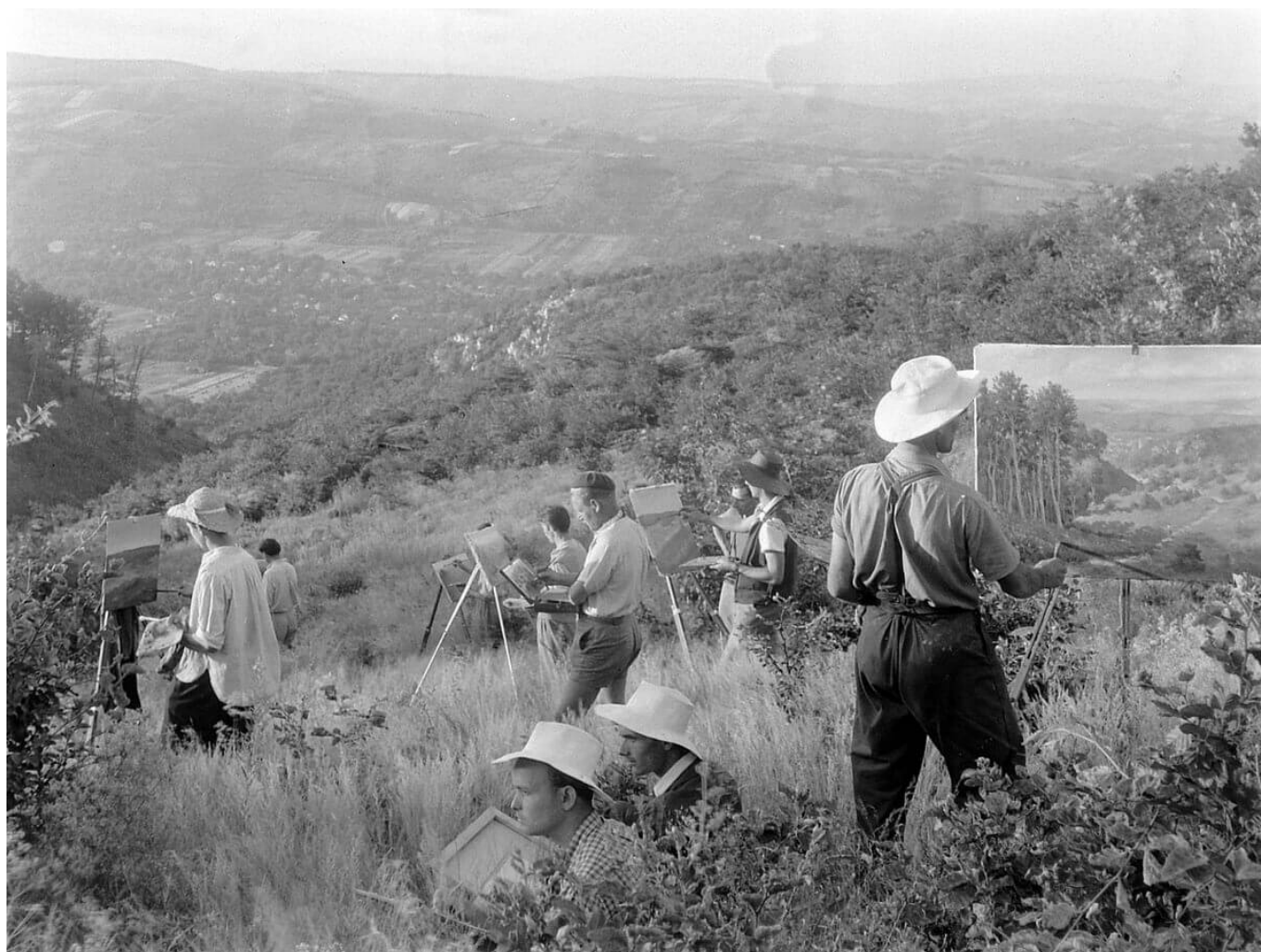
– Utcán?

- Ott. Útközben.

- Hogyhogy?

- Útban a bizományiba...

Éreztem, jobb, ha nem faggatom. Viszlátoztunk, és a gangon átmentem az otthonomba. Akkor láttam utoljára.

Az őszi esők és a szél jócskán megnehezítették munkámat. A munkások a lerakóhelyeken, az állványok és malteros tartályok körül, a szabad ég alatt üres hordókban gyújtottak tüzet, ott melegedtek. Két fuvar között néha én is oda csapódtam gémberedett ujjaimat melengetni. Több délutánt töltöttem a józsefvárosi

csehóban is. Néha megpillantottam Anonymust, rendszerint szuszogva rogyott le a székbe, feketekávét rendelt, és a táskájából előhalászott papírokba merült. Tudomást sem vett rólam. Egyszer azonban kifelé menet hozzám hajolt, és bizalmasan suttozta:

– Ne vegyen tőle szőnyeget...

Körülnéztem. Két asztallal arrébb alacsony, sovány öregember kávézott, és sietősen lapozgatott egy noteszben. Ahogy Anonymus kilépett az utcára, a férfi felállt, megrázta magát, lódenkabátjáról hamu hullott a földre. Asztalomhoz bukdácsolt – akkor láttam, hogy csámpásan lép, balfelé sántít.

– Szabadna egy szóra, fiatalember – kezdte régiesen, és az üres székre mutatott.

– Kérem – udvariaskodtam ugyancsak régiesen.

– Gratzer Lajos – mondta.

Én is bemutatkoztam.

– Ne vegye tolokodásnak, hogy így, ismeretlenül megszólítom, némi információ, pár ártatlan adat után szaladgálok a városban..., talán segíthet... Van orvos vagy ügyvéd ismerőse?

– Senki.

– Nagyon sajnálom. Tudja, én olyan cikkekkel kereskedem, amelyeket manapság csak orvosok vagy ügyvédek vásárolnak. Például perzsák, ilyesmik...

– Szőnyegek?...

– Na igen, várjon csak... – zsebéből cigarettát és öngyújtót kapart elő, felém nyújtotta, de jeleztem, hogy nem dohányzom. Rágyújtott, az első slukkot hosszan az ajtó felé fújta. – Például van nálam most egy Tebríz 39×34, gördesz csomózású... megér

nyolcvanezret. De kinek van manapság ennyi *fölösleges* pénze?! Amikor az átlagfizetés ezer körül mozog... Egy orvos, teszem azt, egy sebész megengedheti. Érti mire gondolok?

– És ha nincs szüksége szőnyegre?

– Ha ráakadok egy doktorra, addig beszélek neki, míg szüksége lesz... Azt csak bízva rám. Nekem az kell, hogy valaki ismerje, és hivatkozhasak rá...

– A bizományi is átvénne – jegyeztem meg naivan. Gratzner hátrahőkölt a székben, ideges ujjrángatózásokkal elnyomta a cigarettacsikket.

– Ne nézzen mazsolának! – sziszegte, és otthagytott.

Alig voltam otthon. Apáméknál aludtam a régi szobámban, miután megvacsoráztattak. De néhány nap múltán a munkából egyenesen haza mentem. A lakás komor és hideg volt. Gondoltam, átnézek Istvánhoz. Dupla ablaka zárva, az eddig nem látott függöny nem engedett belátást. Amint mentem vissza, kinyílt István másik szomszédjának ajtaja, és a lakó – alacsony, hasas férfi – kiszólt:

– Mit akar?

– Istvánt keresem...

– Keresheti. Mások is keresték.

Még az este lementem a házmesterhez. Gálné, a felesége volt csak otthon. Amikor Istvánról érdeklődtem, kinézett mögém az udvarra, majd intett, hogy lépjek be. Az ajtó a konyhába nyílt, a sparherten veres zománcú fazékban fortyogott valami hagymás étel.

– Hát nem tudja? Bérczit keresték...

– Kik?

– Hát a detektívek ...

– Miért?

– Ezt ne tőlem kérdezze. Az uram volt itthon..., én kiszaladtam a boltba.

– Azért csak tudja, mit mondtak az urának? – próbálkoztam.

Az asszony a sparherthez lépett, konyharuhával felemelte a fazékról a fedőt, megkavarta az ételt.

– Valami kép-ügy miatt. Többet nem tudunk.

Kóválygott a fejem, régen olvasott regények visszatérő mondata jutott eszembe: *megpróbálta összeszedni gondolatait*. De hát mi közöm mindehhez?? Mit tudok én? Csak egy lakó vagyok, egy lakótárs, ez minden.

Egyszer Gizivel is voltunk múzeumban, csak úgy betértünk, mert a Városligetből jövet eleredt az eső. Nem emlékszem, milyen kiállítást láttunk, virágcsendéletek és történelmi jelenetek, meg kis márványszobrok karcsú faállványokon... Gizinek ezek tetszettek, a márványból formált fehér fodrok. Nekem inkább egy festmény: virágváza egy abroszos asztalon, a tarka virágszálak valahogy befejezetlenül meredtek... A befejezetlenség, és ahogy akkor gondoltam, a *kidolgozatlanság* nyugtalanított. A festőnek hirtelen más dolga akadt, otthagya a vásznát. De mintha megérintett volna az is, amit *nem ábrázolt*, mégis érezhető volt az ég felé keskenyedő ágak láttán.

Elhatároztam, hogy néhány napra újra apámékhoz költözöm. Mikor beállítottam, épp a rádió mellett ültek, anya szórakozottan pamutot gombolyított, apám azonban feszülten figyelt.

– ... még hogy kém volt ez is!

– Mi újság? – kérdeztem.

– Psszt! – suttogta anya –, a Szabad Európa...

– Itt maradnék néhány napig. Otthon hideg van...

Apa elcsavarta a rádiót.

– Persze, maradj – mondta enyhültebben. – Ilyenkor jobb együtt lenni.

A hangjában szokatlan aggodalmat éreztem.

Egyik reggel, amikor a tricikli felpakolására érkeztem, a raktárvezető elém sietett.

– Hagyd a fenébe – bökött a járgányra –, menj az irodámba..., már várnak.

Azt sem kérdeztem, kicsodák. Ahogy hajtottam be magam mögött az ajtót, egy kabátos kar megelőzött. Ketten voltak az irodában, két férfi, kalapban, kabátban. Az egyik a raktáros íróasztala mögött ült, a másik állt, a dossziékat tartalmazó polchoz dőlve unottan méregetett.

– Jó reggelt! – hajolt az ülő férfi egy nyitott füzet fölé. – Maga, ugye, Rádi Gábor?
Rendőrség – villantott fel kabátja belső zsebéből egy keményfedelű lapot, majd rögtön visszacsúsztatta. – Ismeri Bérczi Istvánt?

– Igen. Egy házban lakunk.

– Jól ismeri?

– Felületesen...

A férfi az arcomba nézett.

- Mennyire felületesen?
- Mint egy lakótárs... ugyanazon az emeleten...
- Járt már a lakásában?
- Egyszer-kétszer...
- Miről beszélgettek?
- Képekről... festőkről...
- Másról nem?

A fejemet ráztam. A másik nyomozó ellökte magát a polctól, társa mellé lépett, és az asztal oldala mellől felemelt egy vaskosabb csomagot. Leszakította a barna csomagolópapírt – vékony keretű festmény volt, kriksz-krakszok, egymást keresztező vonalak, erős színek. A lakkozott felület üdítően csillogott az iroda fényszegény terében.

- Látta már ezt az úgynevezett „festményt”?
- Nem láttam. Ez egy absztrakt...
- Micsoda?
- Nem élethű... Mindenki mást láthat benne...
- Igen? Hát akkor mondja el, hogy maga mit lát benne! – Egy irattartóval megtámasztotta a festményt az asztalon. – Nos, meséljen!
- Én úgy látom – reszeltem a torkom –, hogy ez... egy női test.

– Egy csaj?! – bődült fel a kopó, és két ujjal maga felé pörgette a képet. A másik is oda hajolt, kis ideig tanulmányozták a vásznat. – Magának nagy a fantáziája, vagy nőre éhes! Na, nem babusgatjuk tovább. A barátja lebukott, ezekkel a hülye képekkel megrakottan akart elszökni az országból. Már a határnál elkaptuk... Ez gazdasági és politikai bűncselekmény. Tudjuk, hogy haverok voltak... Gyerünk, beszéljen!

Adományozó: Mészáros Zoltán

Meglepett a hangváltás, talán ezért sem sikerült a megfélemlítés. Hallgattam.

– Na, mi lesz?!

– Semmit sem tudok Bércziről, csak festményekről beszélgettünk.

– Gondolkozzon! Hamarosan találkozunk.

Ezzel kiléptek az irodából.

Aznap délután bementem a kávézóba, hogy mielőtt összevernek, valami élvezetben legyen részem. Házasságom felbomlása óta amúgy is legtöbbet a szexről képzelegtem. Próbálkoztam a Simplon lányainál is, de a kért összegek meghaladták fizetőképességemet.

A presszóban kevesen voltak, csak a cigarettafüst, a rum és kávé illatkeveréke tanúskodott arról, hogy nemrég még nagyobb volt a forgalom. A gép mögött álló presszóslány látásból ismert. Most nem volt dolga, a pincér helyett ő jött az asztalomhoz.

– Mit hozzak?

– Valami erőset – mondtam.

– Dupla fél deci rummal? Jó lesz?

Bólintottam. A keverék nagyapára emlékeztetett, anyám apjára, aki bőséges ebédje vagy vacsorája után ezzel fejezte be az étkezést. Lakatosműhelyében egész nap trezorokat forrasztott-kalapált, hét lánya volt és egy nála jóval idősebb felesége. Szabad idejében kártyázni járt, hogy feledjen. Egyszer megszökött a családtól, Amerikába akart menni, a Nyugatinál épp felszállt a vonatra, kezében bőrönd, amikor egyik sógorával találkozott. „Hogy hagyhatod itt a családodat? Mi lesz velük, kolduljanak? Betevő falatjuk sem lesz, szegény árváknak...” Nagypapa lelépett a vonatról, és visszament a családjához. A rumos-fekete szürcsölésén kívül alig emlékszem rá. Egyszer halat evett nagy óvatosan, és lucsok volt a szakállán... Gyomorrák végzett vele még 1940-ben.

Jót tett a kevert, tisztult az agyam, és melegség járt át. Viszont megértettem, hogy nem mehetek haza a lakásomba egy nővel, mert valószínűleg figyelnek és lecsapnak... Egyáltalán, jobb ha nem megyek haza, se lánnyal, se anélkül. De a szüleimet kihagytam volna a rendőrségi ügyből.

Közben a szomszéd asztalhoz telepedett egy nő. Felnéztem. Különös, széles karimájú, fekete bársonykalapján toll, mint a vadászokén. Hosszú, kámzsa-szerű, állig gombolt

kabátjának anyagába szőröket préseltek. Ahogy leült, levette vékonykeretű szemüvegét, majd a kalapját is. Megrázta a fejét, rengeteg vörös haját. Akkor láttam, hogy nem fiatal, nálam jóval idősebb, negyvenen felüli. Feltűnt, mert annyira *nem idevaló* volt. Ez a prostituáltak és nyugdíjas hivatalnokok, kupicára betérő kéményseprők és házmesterek világa. Arcszíne is természetellenes, valami zsíros púdert kenhetett a bőrére. Kicsit arrébb húzódtam, hogy elférjen. Hálásan nézett rám. Nagyon fújva kigombolta a kabátját, alatta zöldes-fényes anyagból varrt ruha simult a testére. A ruhaanyagának különös, lilába-zöldbe váltó fényárnyalatai voltak, s a fémes sugarak hullámzottak rajta. Hosszabban nézhettem, mert a nő rám mosolygott.

– Sanzsán – mondta.

– Nagyon szép – bólintottam, ő meg szokatlanul mély alt hangon odaszólt a presszóslánynak:

– Egy állati erős kávé, Katika, tejszínhabbal!

Aztán ültében felém fordult, az arcomat nézte.

– Négy óra hosszat dolgoztam, égettek a fényszórók... Beleizzadtam.

– Mit dolgozik? – érdeklődtem.

– Tulajdonképpen semmit. De az baromi nehéz! A végén összerogyok. Hanem maga mit keres itt?

– Hogy én? Munka után vagyok. Kettőkor végzek. Szállítok...

A lány hozta a kávé. A nő kavargatás közben sem vette le a szemét rólam. Már kellemetlen volt – nem ezért jöttem. Jóízűt hörpölt a kávéból, majd kezét nyújtotta:

– Elvira vagyok – mondta, és másik kezével letörölte a habot szája széléről.

– Rádi Gábor.

– Mondja, Gábor, volna kedve délutáni melóhoz? Néhány óra csak..., és nem állandóra. Az állam jól fizet – tette hozzá, és mintha kacintott volna.

– Miféle meló?

– Hát ide figyeljen! Modell vagyok egy festőnél, nem egy *festő modellje*, mert az mást jelent. Ez a művész állami díjas, valami nagy tárlatra készül, amit évente rendeznek, és persze, a való életből vette a témát, egy szövőnő... Ez volnék én, a szövőnő, érti? A pacák nem talált megfelelő modellt Csepelen a Magyar Posztóban, randa, ragyás arcok, mondta, nincs öntudatuk, fáradtak... Engem beajánlott valaki, megfelelttem. Látja az arcomon a sminket? Még nem volt időm levenni... Szóval kell a képbe egy férfi is, a háttérbe, egy lehetőleg szőke, öntudatos arc, kissé gondterhelt, aki éppen egy újíttáson gondolkodik, homlokredőit összevonva... Ez volna maga.

– Miért pont én?

– Ahogy ideültem, feltűnt az arca. Mondták már magának, hogy szép fiú? Úgy értem – tette hozzá gyorsan –, hogy kifejező az arca, jó anyag, ez a tincse meg Kosztolányira emlékeztet... Tudja, ki volt Kosztolányi?

– A költő – mondtam bizonytalanul.

– Úgy van! De ilyesmit ne említsen. Érdeklí a dolog?

Anonymus jutott eszembe, megjegyzése a mai festészetről, a szövőnőkről meg a folyékony acélról... Meg Bérczi. Meg a nyomozók. Meg amiért itt vagyok. Zavartan ingattam a fejem, de mielőtt szólhattam volna, lecsapott:

– Értem, ha gondolkozik, hiszen csak tíz perce ismerjük egymást, csúnyán magára rontottam!... Elmondom, miről van szó: órákat kell állni beállított pózban, két nagy reflektor fényében, néha úgynevezett „derítők”, tükröző lapok fokozzák a fényhatást...

Adományozó: Aradi Péter, fotó: Szenczi Mária

– Minek kell a smink?

– Hogy feligya az izzadságot. A szövő nő operába készül munka után... ruháját abban a gyárban szőtték, ahol dolgozik, és azért olyan igézően szép, mert örömmel, mosolyogva dolgozik, tudja, hogy értelme van a munkájának, építi a szocializmust. Csillogó szemmel néz a jövőbe... Viszont nem verejtékezhet... Ezek a Mester instrukciói, ezt kell átéreznem, míg ő fest... Képes lenne ilyesmire?

Akkor is régen olvasott regények mondata ötlött fel: *a gondolatok villámsebességgel cikáztak agyában*. A sors hozza, hogy ebben a csehóban történnek velem dolgok, amik valahogy módosítják az életem? Mibe keveredtem? Miféle szerepem lehet ebben a rejtélyes és vonzó bűnügyben? Két napon belül – akárhol is vagyok – rám találnak a rendőrök, számon kérnek tőlem valamit, amiről magam sem tudok, de ami nekik, úgy látszik, nagyon fontos. És ez az ajánlat...

– Ötszázat kaphat alkalmanként, noha ezután csak két-három ülésről van szó... A Mester, ha megy neki a munka, odanyújt egy banánt..., mint a majmoknak... Látott már banánt?

Nem válaszoltam rögtön, magamban a megfelelő választ formálgattam, s amikor elkészültem, hátra dőltem a kopott presszó-székekben, és lassan, szinte szótagolva mondtam:

– Bérczi Istvánnal egy házban lakom, a barátom. Nem tudja, hol van?

Elvira hirtelen felállt, és karomnál fogva engem is felrántott.

– Jöjjön!

A Simplonból kilépve felgyorsította lépteit, kért, hogy menjek vele.

– Itt lakom, nem messze.

Szürke bérház a József körúton, második emeleti lakás. Tágas, háború előtti polgári lakás. Régi bútorok, néhány szőnyeg, tapétázott falak, néhány olajfestmény. Az egyik Velence-részletet ábrázoló, sötét tónusú, csónak a lagunán a cölöppaloták között.

– Tetszik?

– Furcsa, hogy nincsenek fények...

– No, igen – a fürdőszobából beszél –, a festő elméje lassan elborult. A század elején egyre sötétebb tónusokban dolgozott... Aztán harminchatban – kampec. Láthat még tőle néhány képet, ha körülnéz.

Arrébb csakugyan hasonló kép. Ismét Velence, de itt alakokkal teli, nyüzsgő tér, háttérben a székesegyház. Borús égbolt.

– Látja, ez még nem annyira sötét, ezt még huszonnyolcban festette... Megjárt néhány tárlatot; Munkácsy Céh, Nemzeti Szalon, Benczúr Társaság... Nem kelt el...

Már mögöttem állt – illatfelhőben és pongyolában. Nézi a képet. Nevet és lehuppan egy fotelbe. – A Molnár-Mosert érzi – legyint – olcsó kölni...

– No, üljön ebbe a másikba, és – beszéljünk.

Így szemben jobban megnézhettem. Arcáról letörülte a durva sminket, a vonásai mélyebbé váltak, szeme szélén láthatóak lettek a halánték felé húzódó vékony árkok.

Bércziről kérdezett, türelmetlenül. Elmondtam, amit csak tudtam. Amikor befejeztem, cigarettára gyújtott.

– Bérczi Pista amolyan kulcsemler – fújta magasba a füstöt, és utána nézett. – Tudja, Gábor, mi folyik itt ma? A művészvilágban? Festők az éhhalál szélére kerültek... Nem kell a munkájuk, nem állíthatnak ki, mert másként alkotnak, mint ahogy a párt előírja. Sok közülük beteg... Bérczi Tatáról jött, ő is rajzolgatott, de hamar meglátta, hogy társai sokkal jobbak... A háború előtt, már a harmincas évek végén képkereskedéssel foglalkozott. Kiállítási termet nem nyithatott a zsidótörvények miatt. Kávéházakba szorult, de mindig jó szemmel válogatott, és loholt velük a remélt vevőkhöz. Aztán behívták munkaszolgálatra. Koncentrációs táborban is volt, túlélte, az amerikaiak szabadították fel. Hazajött, folytatni akarta a szakmát, keretezni is megtanult, aztán megint üldözött lett... Untatom?

Elnyomta a csikkjét, s ahogy a hamutartóhoz hajolt, pongyolája felül megnyílt – mint egy filmjelenetben, amikor a hősnő hódít.

- Dehogyis! – rebbentem fel.

- ... szóval a pálya szélére került..., de tulajdonképpen én sem sokat tudok róla... ki fiaborja, a körülményeiről... Tény, hogy bejárása van mindenféle odúba, ahol manapság érdemlegeset festenek... Átvesz képeket, a festék néha még nedves a vásznon, és megpróbálja *elhelyezni*. Érti? Nem kis kockázat... Iszik velem egy teát?

Zavart bólintásomra felállt, és kiment a konyhába; tovább nézegettem a képeket, de kapkodva fel-felötlött bennem, hol kellene meghúznom magam, mit csináljak, mit mondjak a szüleimnek.

- Akarja, hogy én töltsék?

- Köszönöm. Nagyon kedves, a tea is finom... Hanem most mondja el, ki maga?

Kérdésem ügyetlen és durva volt, mégis megértően mosolygott.

- Jogos..., én nem vagyok akkora rejtély, mint Bérczi Pista. Látja a képeket a falon? A nagybátyám festette. A család még a harmincas évek elején Pestre költözött, nagybátyám művészbarátai között nőttem fel... Többen kértek modellnek. Akkor kezdtem a *szakmát*.

- Akt is volt?

- Gondoltam, hogy megkérdi. Szívesen lettem volna. De erre nem kértek.

- Ne haragudjon...

- Semmi gond. Van élettársam, csak máshol lakik. Látogatjuk egymást, s ez nekem elég. A szüleim a háború alatt haltak meg, természetes halállal. Szerencsénk volt. Akar még tudni valamit?

- Igen. Itt maradhatnék egy-két éjszakára?

Pillanatig gondolkodott.

– Itt ez a dívány, néhány párnával. Hozok magának egy plédet... Pizsamával sajnos, nem szolgálhatok.

– Bevittem egy rajzot a laphoz – mondja a szikár, egyenes tartású nő, és szájába veszi a nagy tálból kivett rósejbnit.

– És?

– A képszerkesztőnek nem tetszett.

Morgások az asztal körül. Valaki előre hajol.

– A rajzaidért innét párszáz kilométerre tárlatot ajánlanának... Vennék...

– Ha nem is, mint a cukrot, de az értők nem félnének. Mit szól ehhez, költőtárs?

Magas, kissé görnyedt férfi áll az asztalnál, két ujjával, csipesz-szerűen összefog és kiemel két vastagabb rósejbnit. Csokornyakkendőt visel, ez ugyancsak megkülönbözteti a társaság kopott tagjaitól. A krumplit az asszony szájába teszi.

– Ez a tiszteletdíj a rajzodért.

– Na, máris megvette valaki! – röppen egy hang, de azonnal köhögésbe fullad. – Én megértem azt a pártközpontból szalajtott embert..., mit kezdjen a hervadt virágaiddal? Festhetnél lobogó zászlókat a búzamezőn...

Elszántan nevetnek, ütik az asztallapot.

– Hé, ha kiborítjátok, nem lesz több... – kiált Elvira. – Három krumplim maradt a konyhában.

A csokornyakkendős úr kiegyenesedik, kezében üveg pohár, az is elegáns a bögrék között. Körmével megkocogtatja a poharat, a zaj halkul.

– Arra kérlek benneteket, hogy ezentúl nevezzétek burgonyának a krumplit.

– Miért?...

– Ez a gumó megérdemli a jobb hangzást. Azt mondom: krumpli, és máris Róbert bácsi krumplilevesére gondolsz, katonai csajkákra, amelyekbe feltűrt ingujjú merőlegények csapják a paprikáskrumplit, meg járdaszélen pihenő kubikusokra, akiknek ebédszünetben konyharuhával letakart fazékban hozzák asszonyaik a főtt krumplit... A krumpli a proletariátust képviseli, kisajátított proli eledel.

– ... és miért burgonya?

– A burgonya elnevezés fennköltebb. Nem érzitek? Burgonya, mondom, és mintha az est úrnője jelenne meg hosszú ruhában, legyezővel... A szónak aurája van. Akusztikája. Az étlapokon is csak levesre és salátára aggatják a krumplit, a rangos ételek körítése: burgonya.

– Étlap! Mikor láttam utoljára étlapot...

Elvira kiviszi az üres tálat.

– Megcsinálom még a három burgonyát... Jó?

– És a rósejbni szó maradhat?

– A rósejbni – ízelgeti a szót a költő – a középosztály. Nem magyar..., van benne valami finom megmunkáltság..., egy háziasszony slafrokban...

Adományozó: Aradi Péter, fotó: Szenczi Mária

A nagy terem – régi polgári ebédlő? stúdió? lovarda? – sarkában ülök, és hallgatom a beszédfoszlányokat. Én sem tartom fontosnak a jelenléteimet. Hetek óta Elviránál lakom. Ő vett rá, hogy ne várjam meg, míg a rendőrség megtalál, jelentkezsek magam. Jelentkeztem. Három napig bent tartottak, búcsúzóul megverték, összerugdostak. *Most az egyszer megúszta! Legközelebb nem szabadulsz ilyen könnyen!* Elvira hazavitt magához. Ennek vagy öt hete, azóta most mozdultam ki először. Volt min gondolkodnom. A modellezés a Mesternél – Elvira szava – persze, nem jött be. Már befejezte a képet. Nem kérdeztem, találtak-e férfimodellt.

Dél előtt mondta Elvira, hogy este elmegyünk a festői társaságába.

– Már tudnak magáról. Bérczi Pistáról meg pláne... Nem kell megijedni, szelíd és romlott bohémek, a nyomor szélén. De tehetségek! Készüljön arra, hogy talán észre sem veszik. Maga leül egy sarokba, kap a kezébe egy pohár bort, és – hallgat.

Nem tudom, hogy jöttünk ide – villamossal talán. A füsttől, a zajtól, a jövés-menéstől szédülök. Elvira kezembe nyom valami italt, rossz ízű, kevert alkohol.

Mondattöredékeket értek – *hülyeség, hogy a festőművészet fejlődik...*

formaváltozások vannak..., a tudományban lehet fejlődés, felfedeznek valamit, megtalálják egy betegség kórokozóját –, kiabálnak, nevetnek.

– Ki hozta ma a bort?

– A kóser pincében éppen mértek.

– Ingyen adták?

– Mostanában ez a legjobb..., rabbi felügyeli, hogy ne vizezzék.

– Szóval nem volt ingyen.

– Ahogy vesszük.

– A demizsont a művészet nevében lefoglalom! Csendélethez kell.

Elvira, úgy látszik, megfélekezett rólam. Még mindig beszédfoszlányok, túl hangosak.

– *Szürrealistának tartja magát? – A valóságon túli formavilággal van kapcsolatam... ahol álomszerűvé válnak a dolgok...*

– Azt hiszem, ideje hogy hazamenjen – mondta másnap reggel Elvira, tea és pirítós közben. – Az arcán és homlokán már nem látszik semmi. Nyugodtan megmutathatja magát a szüleinek is. És nem hiszem, hogy *azok* zaklatni fogják..., kis hal maga...

Sajnálom, hogy a modellezésből semmi sem lett. Miből fog élni? Nézzen valami tűrhető állás után. Ez a triciklizés nem jövő, gondolom, nem is veszik vissza.

– Köszönöm, hogy itt lehettem – álltam fel a konyhaszékből. – Ha tudok valamit Bérczi Pistáról...

– Persze, én úgyszintén. – Már az ajtóban voltam, amikor utánam szólt: – Nézzen be néha a Simplonba. Ha ott talál, elkísérem a lakására. Ott nem bámulnak rám a képeim...

Indultam haza, a késő őszi ezen a reggelen enyhe tavasziasba váltott, napfény szárítgatta a háztetőket, és verebek repdestek a már levelüket veszített fákon. Jólesett a séta, mint a kórházból szabadulónak az első út a szabadban. Arra a gondolatra, hogy „hazamegyek”, megborzongtam. Hideg lakás, szürke falak, körfolyosó... Félúton eldöntöttem, hogy először felugrom a szüleimhez, enni és magyarázkodni. Odaérve kettessel vettem a lépcsőket, mint gyerekkoromban.

A szokásos három rövid csengetésre nem nyílt ajtó. Ismét csengettem, majd óvatosan dörömböltem az ajtón. Furcsa volt, hogy egyikük sincs otthon, ritkán hagyták el a lakást együtt délelőtt. Elhatároztam, hogy mégis hazamegyek, aztán délután visszajövök. Leslattyogtam a lépcsőkön, amint leértem, a kapu melletti házmesterlakás ajtaja megnyílt, és a küszöb előtti fémlábtörlőre kilépett Jani. „Jó időzítés” – gondoltam. – Nem tudja, hová mentek az öregek?

– Kitelepítették őket. Már két hete.

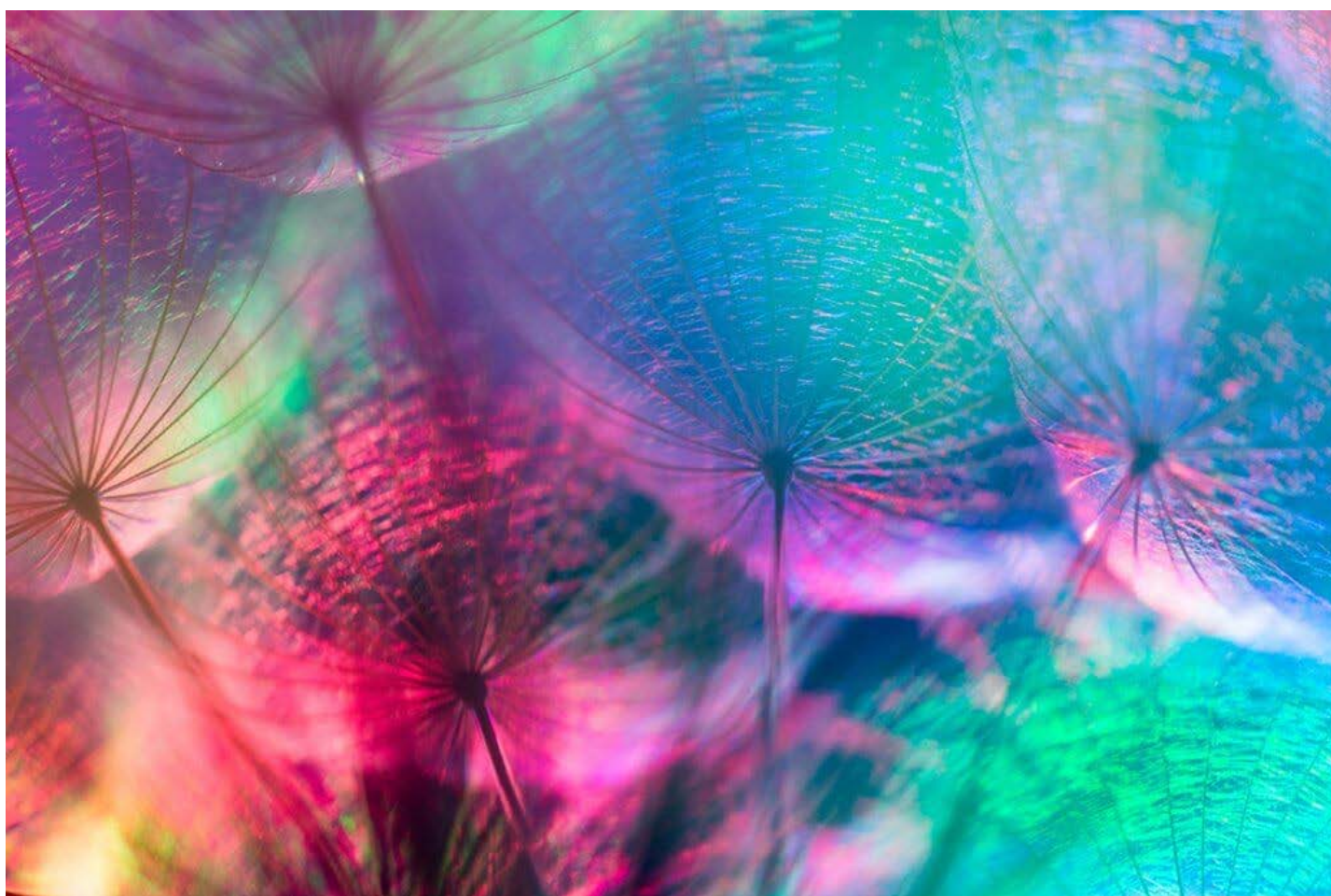
kép | Fortepan.hu

felső kép | Adományozó: Aradi Péter, fotó: Szenczi Mária

Boda Magdolna

A HAS ÉS A SZÍV KONTEXTUSA

2019-08-16 | **VERS**

vasalt ágyneműbe fekszem
esténcént megpaskolom
a párnám
aztán nonfiguratív álmokat álmodom

olyat hogy
a múlt gyümölcsízű rágó
egyre múlik az íze
de kitartóan rágom
mert mi mást tehetnék
a jelen nem adja magát
a jövő meg még nincsen kész

a sok rágástól
már fárad az arcizmom
a szavakat kellene rágnom
de mind száraz kenyérhég
törik
hogy meg ne fulladjak
apró falatokban nyelek le
egész verseket
éjjel meg a szívem fájlalom

kép | shutterstock.com

Boda Magdolna

SZÁRÍTÓ KÖTELEK

2019-08-30 | **VERS**

a szemben lévő kertben
egy nő és egy férfi
a kötélről leszedett
száraz lepedőt hajtogatja
ahogy a sarkokat újra és
újra összefogják
mintha táncolnának

egy lépés előre
és csak fél hátra
egyre közelebb érnek
egymáshoz
mikor a nő karjára ölti
a fehér textilt
a férfi átöleli

zavartan felnézek
az én kötelemen
egy elnyútt zöld póló
fakó virágokkal

kép | shutterstock.com

Bíró Judit

KÍSÉRTÉSEK KELETEN, KÍSÉRTETEK NYUGATON

2019-08-21 | PRÓZA

Lev nincs még félèves, amikor a múlt század utolsó évében épült ház földszinti folyosóján felfigyel nagyapja erős hangon ketyegő faliórájára, tik-tak, tik-tak, tik-tak, ingája pedig ide-oda, jobbra-balra mozog, aranyló fényű koronggal szabályozva az óra járását. Mintaóra – magyarázta a régiséges: a segédek vizsgaműve, s ha a remeklést elfogadta a múltó mester, onnantól órasmesterek voltak. A csaknem 150 évvel

korábban, Magyarországon készült, római számos, percbeosztásos, zománcozott számlapos, barna fatokos óra ekkorra már jelentősen lelassult, és ha nem húzták föl naponta a rugós szerkezetét, képes volt órákat is késni – de nem is a pontos idő jelzése miatt tartották. Lev megbűvölve, mélykék szemét tágra nyitva követte az inga mozgását, a ketyegés ritmusát, s bármilyen bánata, nyűge, kínja akadt, elég volt csak az órához emelni, s kilépett földi tapasztalatai – fogzás, hasgörcs, izzadtságkiütések, csuklás – tartományából. A környezetében felbukkanó arcokat, hangokat, mozdulatokat még bizonytalanul érzékelte, de az óra megbűvölte. Persze, nem tudjuk meg sosem, hogy a ritmikus hang vagy az ingamozgás nyűgözte-e inkább, de mindegy is: mindkettő az egyébként nem hallható és nem látható Időt tette hallhatóvá és láthatóvá számára. A falióra volt Lev első metafizikai élménye.

pimaszul terjeszkedő gólyák

Strasbourg palotanegyedében laktak, átriumos házuk óriási park közelében állt, ahol a pimaszul terjeszkedő gólyák ráéreztek a várospolitikai ideológiai

beszorítottságára, és a fenntartható fejlődés jegyében repkedtek mindenfelé, amerre kedvük szottyant, folyamatosan kerepeltek és gátlástalanul piszkítottak mindenhová: a közmunkások naponta órási halom guanót takarítottak össze, miközben a gólyákkal lelkesen fotózkodó turisták és a lábukat óvatosan kapkodó, tüntetően toleráns helybéli futók azt érezhették, hogy a gólyák szabad mozgásának biztosításával megakadályozhatják a természetszerű ciklikussággal bekövetkező jégkorszakot.

Reggelente mindig a közeli pékhez mentek le, különösen a croissant miatt, ami kívül ropogós, belül rétegesen könnyű volt, és az egyetlen, amit még a pánikbetegsége alatt is meg tudott enni. Pedig nem is francia, hiába a némán végződő neve. Marie Antoinette a sokáig el nem hált házassága okozta lelki gyötrelmeit feledtetendő rendelte el a királyi szakácsoknak, hogy süssék meg kedvencét, a kiűzött törökre utalva félhold alakúra formált osztrák levelestésztát. A croissant aztán történelmi események lavináját idézte elő Európában.

Magyarországon például életbe lépett az ipartörvény, amely véget vetett a céhes működésnek, s így az órasmesterré válás középkori hagyományának. Az Idő amúgy is rohamléptekkel változott: kommercializálódott, demokratizálódott, feminizálódott, pluralizálódott. Az Óra pedig esztétizálódott, testékszerré vált. Ki emlékszik már azokra az órákra, amelyek a városok tornyain nagymutatók nélkül mutatták messziről az időt? A percek nem számítottak, a 15. századig csak az órák voltak fontosak a polgároknak, a kereskedőknek, a piacra érkező parasztoknak.

a világ első karórája

Abraham Louis Breguet órásmeister 1810-ben csatolja fel Maria Nunziata Carolina Buonaparte karjára a világ első karóráját, amelyen ugyanúgy a sötétkék acélból készített, csúcsuk közelében

kilyukasztott mutatók jelezték az idő múlását, mint 1775 óta mindegyik, a párizsi műhelyben készült órán – csak éppen azokat férfiak hordták, láncon, egy-egy ruhadarabjukhoz rögzítve. Női kellékké válása rapid lejtmenet kezdetét jelentette az addig kiváltságolt keveseknek készült óra számára.

A karórát az *olasz* Napóleon ajándékozta legfiatalabb és legjobban szeretett hűgának, igencsak luxus kivitelben: arab számokkal ellátott, gyönyörű ezüstartácsája volt, s szíja aranszálak és emberi haj fonatából készült. A történelmi források szerint a nagyon becsvágyó, kíméletlenül törtető nő azonban nem elégedett meg holmi ajándékokkal, egyre nagyobb hatalmi pozíciókat csikart ki – az egyébként meglehetősen tehetségtelen – tábornok férjének, míg végül 1808-ban Nápoly királynéjává lehetett, s e minőségben viselhette karóráját. De elszámította magát: saját ármánykodása férje árulásával párosult, amit a *francia* Napóleon már nem tűrt, s kivégeztette marsallját, Carolinának pedig menekülnie kellett, Triesztig meg sem állt. Valószínűleg egyetlen rokon vonás lehetett a két testvérben: a Breguet-órák iránti rajongás, amit, nem mellesleg, szintén maga Marie Antoinette indított el az európai királyok és arisztokraták körében. Röpké száz év alatt azután minden megváltozott. Miután a karóra formájában a nők az Idő birtokába jutottak, egy váratlan fordulattal a férfi óraviselet elkezdte a nőit követni: a porosz hadsereg egyszer csak kétezer darab karórát rendelt tisztjeinek, mert rájöttek, hogy sokkal egyszerűbb a karhoz rögzített órát kezelni, például ütközet alatt, mintsem az egyenruhához láncolt időmérőt előbányászni. A karóra ezzel rögvest tömegcikké vált, és az Idő mindenkiévé silányult.

1872-ben történt, hogy tébolyult szegényében vonat elé ugrott a megcsalt és elhagyott Anna Sztjepanova Zikina, és vetődése közben ostobán azt remélte, feleslegessé vált teste mellett szeretője utána következő életét is maga alá gyűri a mozdony. Banális öngyilkossága néhány évre rá értelmet nyert, mert Lev Nyikolajevics Tolsztoj szemtanúja volt tettének: a szerelmi katasztrófa csillagképeként, Anna Karenina néven kerül föl az európai égboltra. Kérdés, hogy története mítosz vagy tragédia. Kerényi Károly klasszika-filológus szerint ugyanis jelentős a különbség. A tragédiák (így az időszámítás előtti V. századiak) az életet szabályozó instrumentumok, azaz morális tanulságokat kijelölő művek: a közönségnek, a sokszor rémülten figyelő antik görögöknek megtanították, melyik tett milyen következményekkel jár, s hogy mire számítsanak, ha megsértik a törvényeket. A sokkal korábbi, a vándor-történetmesélők által a kisközösségekben előadott, eljátszott és elénekelt kétezer éves mítoszok viszont az európai emberi létezés eszmei alapjai: minden elképzelhető – s elképzelhetetlen – emberi cselekvés és jellegzetesség időtlen sémáit magukban rejtő történetek. Az időtlenség ebben az esetben nem az Idő nélküliséget jelenti, hanem az emberi cselekedetek, vágyak, választások

korlátozatlanságát: *az ember tettei nem mások, mint adottságai egy olyan helyzetben, amelyben a cselekvést még semmi nem gátolta.* Az emberre, bármit is tett, csupán egyetlen jelző volt érvényes: halandó.

az antik görögök

1872-ben megjelent művének Friedrich Nietzsche A tragédia születése címet adja, és már kiolvasható belőle a Kerényi-féle érzékenység, kettejük értelmezésének hasonlósága. A filozófus szerint az antik görögöknek mindent, amit átéltek, önkéntelenül is a mítoszaikkal kellett összefüggésbe hozniuk, sőt csakis ennek az összefüggésnek a fényében értették meg az átélteket: *miáltal még a kézzelfogható jelent is rögtön sub specie aeternitatis bizonyos értelemben időtlennek kellett látniuk.*

– Sajnálom, pedig megfogadtam, hogy nem szólok bele, de már tudom, hogy elhallgatsz egy fontos dolgot, s csak azért, mert egyenesen bornírtnak találod az egybeeséseket, pedig fel kell vállalni, hiszen ez újabb bizonyíték arra, hogy minden mindennel összefügg: a francia himnuszt, mint tudjuk, 1792-ben Claude Joseph Rouget de Lisle írta, aki órásmester volt Strasbourgban – mondta Marie Antoinette szelíden, de határozottan, miközben játékosan lóbálta a kezében tartott fejét.

– Hogy ezek miért ragaszkodnak a fejlevágáshoz?! – írta a forradalmi terrortól rögvést elhatárolódó Goethe (*egyáltalán nem érdekel sem az arisztokrata, sem a demokrata bűnösök halála*) a hasonlóan érző Schillernek (*a forradalom felszabadítja, és rögtön el is használja az embert*). – De akárhogy is: a kisfiam a lelkemre kötötte, hogy hazafelé vegyek neki egy játék guillotine-t a trafikban, és nincs mit tenni, ez most minden gyermek kedvence.

Az agresszívan kelepelő gólyák és a forró levegő elől sokszor a Szépművészeti Múzeumba menekülnek, és akár gyalog, akár busszal mennek, legalább egyszer, teljes fegyverzetben, fekete egyenruhás, maszkos szentinelek haladnak el mellettük, hármásával, akiket, ellentétben a gólyaürüléket eltüntető közmunkásokkal, az emberi piszkítás megakadályozására alkalmazott a város. Gépfegyverüket nem lazán a

vállukon hordták, mint a szabadságos kiskatonák Jeruzsálemben, hanem mellkasuk alatt tartva két kézben fogták, készen az azonnali tüzelésre – talán ez bennük a legijesztőbb: bármelyik pillanatban lőhetnek.

A múzeum a Rohan-palota egyik szárnyát foglalja el. A Rohan az egyik legősibb, breton ősökig visszavezethető arisztokrata család, a híres jelmondattal: *Roi ne puis, duc ne daigne, Rohan suis*, azaz *Király nem lehetek, herceg nem akarok lenni, Rohan vagyok*. De persze hercegek voltak, meg bíborosok, meg összeesküvők, no és nyakéktolvajok. Gőgjük híres-hírhedt nagyságát csak élvhajász, kicsapongó életmódjuk múlta felül. A palotában gyakran rendeztek nagyvilági, sőt, félvilági bálakat, ahol a nemeseket szajhák, mutatványosok hada szórakoztatta, mellettük serényen dolgoztak a zsebtolvajok, a kivilágított épület kertjében tűzijátékot tartottak, másnap hajnalban udvari vadászatra indultak. A francia forradalom elől egészen Baden-Württembergig menekülő tulajdonos palotáját lefoglalta a feltehetően nem-nemesi vendégekből álló forradalmi bizottság. Azóta a francia állam tulajdonában áll, szépművészeti

gyűjteménye nincs az első tízben, de felfedezett benne néhány, neki nagyon is tetsző képet. A kánontól eltérő ábrázolásmódokkal és tematikákkal. Mondhatni deviáns festményekre akadt.

bíborvörös lepelben

Persze, nem *a Giottóra* gondolt, a legcsodálatosabbak egyikére, a strasbourg-i keresztre feszítésre, ami 1320–1325 körül készült, és amit 1890-ben vásároltak meg. (Há'Isten, nem

hadizsákmány, mint oly' sok tárgy, egész piramisok meg komplett németországi székesegyházak, például a Metropolitan Múzeumban.) A falpra, temperával felhordott arany és bíbor kivételesen élővé teszi a jelenetet: Krisztus már a kereszten, jobbán anyja megtörten, két angyal támogatásával fordul el fia látványától, balján tanítványai sereglete, akik bölcsen szemlélik, János talán megilletődött, a háttérben lovas legionáriusok tárgyalják a történetet, s középen Mária Magdolna bíborvörös lepelben átkarolja a kereszt alját, s ezzel a színnel s gesztussal valahogy a földre húzza a testet, lesegíti a keresztről, megszabadítja fájdalmától. Valójában ő az egyetlen, aki a férfi szenvedését csillapítani igyekszik. S szerinte Giotto is ezt látta: az isteniben az emberit.

A művészettörténészek európai primitívekként kategorizálják azokat a reneszánsz előtti, 15. századi flamand, spanyol festőket, akiknek képei a múzeum kiemelt gyűjteményét adják. Simon Marmion 1460 körüli festménye, amin egy karjánál lekötözött, kék ruhás lány szájánál két marcona, torz arcú férfi matat vasrudakkal: az aggszűz vértanú, Szent Apollónia, a 3. századbéli fanatikus alexandriai csőcselék kicsapongásának lett áldozata, akik keresztényeket és zsidókat egyaránt üldöztek. Egyetlen lapátütéssel Apollónia összes fogát kiverték, erre ő egy máglyára vetette magát, s elégett. Azóta a fogorvosok védőszentje. (De tényleg.) A hamar elhunyt Marmion özvegyét egy másik festő, Jan Provoost veszi el, akinek a szoptató Madonna jelenete többtucatnyi verzióban készült el, illetve lett más korabeli festők mintája: így azután mindegyik festményen Madonna melle a nyaka alatt mintegy öt centiméterre lokalizálódik, merész, picassói bemutatással, annál kevesebb anatómiai fixáltsággal. Jacob Corneliszen a Szent Anna, a Szűz és a Gyermekek című képén az utóbbi kettő

Anna karján csücsül, lábát lógatva. Egy flamand névtelen festményén pedig, melynek címe A szűz a kertben, Madonna ölében végtelen fáradt, árkos szemű, öregembszerű csecsemő ül 1470 táján.

És az igazi reveláció: Reyer Jacobsz van Blommendael (1628–1675), az 1628. június 27-én kikeresztelkedett (ezt persze pontosan tudjuk a kevés levéltári forrásból), Haarlemben dolgozó festő mindössze négy képet hagyott az utókorra, s ezek közül az egyik címe: Xantippe lelocsolja Szókratészt. A festmény 1655 körül készült, s négy szereplős: Szókratész két felesége, maga a filozófus és Alkibiadész, athéni politikus és hadvezér látható rajta. Mirthosz, a második feleség csak szemléli, igencsak nagy meglepéssel a jelenetet, Alkibiadész szintén csak üldögél, viszont női ruhában, női frizurával (egyik karja kutyáján pihen), és Szókratészt nézi, aki együgyű vigyorral tűri, szinte élvezzi, ahogy Xantippe, az ablakon kihajolva, ráborítja az éjjeli edény tartalmát. A pisivel teli bilit. Az olajfestmény erős, meleg színekkel, jelentős fénynyalábokkal teszi élettel telivé a képet.

a bili tartalma

Hogy a családon belüli ilyesféle erőszakátétel az európai hagyományban jelen van, annak bizonyítéka, hogy nem Blommendael az első, aki megfestette a jelenetet. 1607-ben Otto van Veen, azaz Otto Vaenius, akit az első holland mesternek hívnak, már megrajzolta a képet, melyen a háza előtt ülő, lehajtott fejű, hóna alatt két nagy könyvet tartó, mélységesen szomorú öregember nyakába önti a bili tartalmát egy ajtón kilépő, szemmel láthatóan rikácsoló, gyűlölettel teli szemű nő. A jelenet háttérében, egy vitorlásán valaki idős párt zaklat – ahogy a művészettörténészek tudni vélik (neki hosszas, nagyító vizsgáldással sem sikerült megérteni, mi is történik a hajón). Az előzővel ellentétben ez az ábrázolás valóban az erőszakról, az indulatról, a gyűlölködésről szól, s mindarról, amit ezek az érzések keltenek az áldozatban.

A történet valóban hagyományozódik évszázadok óta. Csak a magyarázatok, az értelmezések változnak: hol az összeférhetetlen, nyelves, házsártos, zsémbes, boldogtalan asszonyról, hol az igen derék, jó háziasszonyról és gyöngéd hitvesről szólnak, aki valóságos áldása volt urának. Mint Kerényi mítoszai, melyek ugyanarról a hősről szólva annak több, akár ellentétes aspektusát képesek kiemelni, és így hol áldozatként, hol elkövetőként, hol halálként, hol újjászületésként jelenítik meg a történetet, a szereplőket. Meg mint Tolsztoj felesége, Szofja Andrejevna, akit gyakran mutattak be a férjét meg nem értő, hisztérikus, önző nőszemélynek, amíg Alexandra Popoff nem vette magának a fáradságot, és feldolgozta kettejük levelezését, meg a nő irodalmi hagyatékát – azóta jogos a kérdés: el tudod dönteni, hogy a férj vagy a feleség volt-e a nagyobb szörnyeteg?

Neki már az a tény is elég, hogy a 16 évvel idősebb férfi az esküvő után, már a postakocsiban magáévá tette szinte gyereklány feleségét. 1925-ben, 15 évvel Tosztoj, és hat évvel Szofja halála után Maxim Gorkij vitriolosan ír: ... *hallom azonban, hogy nemsokára még egy könyvecske fog megjelenni, amely ugyanezen dicséretreméltó szándékkal íródott: meggyőzni a világ írni-olvasni tudó embereit arról, hogy Tolsztoj Leó felesége annak gonosz démona volt és valódi neve – Xantippe. Nyilvánvaló: ennek*

az „igazságnak” kimutatását rendkívül fontosnak és tisztára elengedhetetlennek tartják az emberiség számára, különösen pedig – azt hiszem –, olyanok számára, akik szellemileg és testileg botrányokkal táplálkoznak.

Xantippe frusztráltságának okát is sokan tudni vélik – talán visszavezethető Blommendael festményének egyik mellékszereplőjére (Otto van Veen képén nem szerepel), s ez Alkibiades, aki női ruhában, nőies frizurával nézi végig a feleség látványos akcióját. A kurátor annyira biztos a dolgában, hogy odaírja: *Socrates’s Lover*. Mert persze ezen is csámcsog évszázadok óta a művelt európai közönség: hogy ezek szeretők voltak – az idős mester meg a gyönyörű, fiatal, diadalmas, ízig-vérig gerinctelen férfiú.

Emlékeztessük őket Platón szavaira, amiben Devecseri Gábor segít minket (s közben akár szégyenkezhetünk is, hogy még mindig nem értettük meg): *Azt látjátok, hogy Szókratész szerelmes a szép ifjakra, mindig a közelükben van és odavan értük, s azt is, hogy mindenben tudatlan és semmihez sem ért. Ez a külszín. Hát nem sziléni dolog*

ez? Nagyon is; mert ezt csak kívülrre öltötte magára, mint a faragott szilén, de ha felnyitják, el tudjátok képzelni ivótársaim, micsoda mértéktartással van belül színültig tele? Tudjátok meg, hogy nem törődik sem azzal, hogy szép-e valaki – sőt, ezt annyira megveti, hogy nem is képzelné az ember –, sem azzal, hogy gazdag-e valaki, vagy más olyan előnnyel rendelkezik-e, amiért boldognak mondja a tömeg; mindezeket a javakat nem becsüli semmire, és minket sem, én mondom nektek, hanem egész életén át csak mókázik szüntelenül és játszik az emberekkel. De ha egyszer elkomolyodik és kitárul, nem tudom, látta-e valaki bensejében az istenképeket? Én már láttam egyszer, és olyan isteniek voltak, színaranyból valók, gyönyörűek és csodálatosak, hogy úgy éreztem: azon nyomban meg kell tennem, amit Szókratész parancsol.

szorosan összezárja combtövét

Platón magyarázata ellenére az európai köztudat Szókratészt illetően továbbra is úgy tartja, hogy Szókratész szerette a fiúkat, kiváltképp Alkibiádészt – s így máris érthető

Xantippe meg a pisi. A neoklasszicista Christoffer Wilhelm Eckesberg 1816-ban – csupán kétszáz évnyi távolságban tőlünk! – megfesti a Szókratész és Alkibiadész című olajfestményt, melyen a két alak egymással szemben helyezkedik el, a filozófus fehér tógában áll, gesztikulálva magyaráz, miközben Alkibiádész vörös lepellel takart karosszékben ül, erősen figyel, sarus lábát bokájánál lágyan kulcsolja, fején furcsa fejfedő, valami turbánféle. És persze anyaszült mezítelen (no meg szőrtelen.) Ahogyan Alkibiádész szorosan összezárja combtövét, eszébe jut A bárányok hallgatnak sorozatgyilkos nem-váltója, aki, miközben magára próbálja a meggyilkolt nőkről lenyúzott bőrdarabokat, ugyanezt teszi: elsődleges nemi szervét combja alá szuszakolva áll tükre elé. Eckerberg festményén tehát egy filozófus filozofál egy hadvezér-politikussal: az egyik tógában, a másik ruhátlanul. Totálisan életszerű. Nagy valószínűséggel Alkibiádész ekkoriban egy traveszti bárban léphetett föl esténként, s az egyik előadás előtt, már a show-ra kikészítve, még összefutott Szókratésszel egy röpké csevelyre.

Igaza van Michel Foucault-nak: a modernitás, az egyenjogúsító felvilágosodás óta nem csillapodik mohó kíváncsiságunk a szexualitás iránt: papok, rendőrök, tanárok, orvosok, újságírók, filmesek, szüleink, testvéreink, barátaink, hol ilyen, hol olyan eszközökkel és technikákkal, de folyamatosan a szexualitásunkra – vagy más szexualitására – vonatkozó beszédre kényszerítene. Külső szemlélők fókuszába került a legintimebb viselkedés, pluralizálódott, mint az Idő, s mindezt sokszor azzal az érveléssel, hogy így leszünk szabadok, szexuális viselkedés-választásunkban is. A szexualitás diskurzus-kényszere kulturális ábrázolási hagyományokat is képes átírni.

2015. október 28-án a Hattyúk tavára mentek, a Magyar Állami Operaházba. Ez nem a tradicionális bemutatás – társa már az előadás előtt próbálta figyelmeztetni –, de ő nem tulajdonított túl nagy jelentőséget ennek. Lassan egy évtizede egyik kollégája a leggyakoribb kulturális partnere, aki mindig biztos kézzel választja ki a legértékesebb, legizgalmasabb programokat, sokban egyezik az ízlésük, és a sok közös élmény erős emberi kapcsolatot hozott létre köztük. A fiúkra fog kifutni, igyekezett tovább a partner. Bár Matthew Bourne koreográfiájában adnák! Akkor lenne a legboldogabb, de valószínűleg sosem fogja színpadon látni, csak felvételen, ahogyan a hattyúférfiak szállnak, ugrás közben szinte megállnak a levegőben, fent maradnak, nem esnek le, mert óriási a lábuk, hatalmas a testük, s abban a tartományban járnak, ahová egy nőstény hattyú sose léphet be. Milyen érdekes, hogy épp egy ilyen bemutatás tudja a férfierőt a legerősebben megjeleníteni, legalábbis számára.

Tényleg más lesz, készülj föl rá! Mitől lenne más? A jegyen ott a két áruvédjegy: Petipa és Csajkovszkij – 1895 óta ez a két név jelenti a Hattyúk tavát. Még sosem gondolkodott azon, hogyan lehet egy koreográfiát évszázadokon át megőrizni, ugyanúgy táncolni. Csajkovszkij kottája adottság – de mi van a tánccal? Megtudta, hogy létezik a koreológia, amely a táncos lejegyzést jelenti, ugyanúgy ötvonalas rendszerben, mint a zenénél, de itt pálcikafigurák lépéseinek, ugrásainak, hajlásainak rögzítéséről van szó, a leolvasónak háttal; például az ugrást lefelé domborodó ív jelöli. A kottához sem ért, sajnos, ugyanakkor gyönyörű, fekete-fehér képnek látja az összeset, a monokromatikus dinamika szigorú festményének. Milyen csodás képet mutathat egy pálcikafigurás kotta!

1988-ban Rudi van Dantzig (1933–2012), holland táncos és koreográfus hozzányúl a Hattyúk tavához, végzetesen, s ők ezt a bemutatást nézik meg 2015-ben. Már azt sem érti, hogy a balettigazgató miért Dantzig 1988-as darabját értelmezi *klasszikus felfogású változatnak*, s nem Petipa-Ivanov 1895-ösét. A holland nem elégedett meg a

táncos-koreográfus (és író) szerepkörrel, hanem, sajnos, egész munkásságával egyfajta melegjogi aktivizmust is űzött. Igaza lett barátjának, ez nem az a Hattyúk tava volt.

a hófehér madarak

Ő Odilia feltétel nélküli híve, a fekete lovag lányáé, pedig a hófehér madarak hajlongásánál, keringésénél, vergődésénél nincs szebb, mégis, alig várja, hogy a második felvonásban berobbanjon a fekete hattyú, és 32 fouetté en tournant-t végezzen. Egy lábon forogni, egy lábra érkezni, miközben a szabad láb a levegőben kört írva végzi el a fordulatot – s mindezt 32-szer: ha látja, nem vesz levegőt, és ilyenkor érzi a legbiztosabban, hogy egyik előző életében tényleg balettpatkány volt – előadás közben bokáját szegő, kezdő szólótáncos.

Ebben az előadásban elsikkad a fekete hattyú erőszakos tánca, háttérbe szorulnak Odette és hófehér hattyútársai, a hattyú halála-jelenet, mintha meg sem történe, mert a darab az első pillanattól az utolsóig az ifjú herceg és fiatal barátja jövőt firtató beszélgetéseiről, útkereséseiről és élet-elégedetlenségéről szól. A dilemma, az identitáskeresések nem kontextualizálnak, hanem a díszletek mögé űznek, mintegy zavaró tényezőként, mindent: a hercegi udvart, a tavat, az ármánykodást, a gonosz lovagot. Az idegesítő narciszkodás utolsó jelenetében Alexander, a barát bukkan föl a tó körüli ködgomolyban, karjában tartva Siegfriedet, a halott herceget. Fügöny le. Tapsvihar. Legalább nem hallani, ahogy kitör belőlük a harsány röhögés.

Nem gondolja, hogy hibás és tilalmas újraértelmezéseket generálni, de erős túlzásnak találta a Hattyúk tavát a szexuális irányultság és a nemi identitás felől megközelíteni. Ugyanakkor, ha most belegondol, az eredeti verzióban is megjelenik az átöltözés motívuma: az emberiből állati alakot öltés ez esetben gonosz varázslat műve, a visszaváltozás emberré pedig a szereteté, ami képes legyőzni a démoni erőt.

Merész újraértelmező Soós Attila is, aki Tolsztoj Anna Karenináját írja át, méghozzá úgy, hogy befejezetlenné teszi a történetet. Soós szerint: *Love is the answer*. Ami, persze, óriási közhely, ahogy Soós kérdései is: *Hogyan lehet, hogy egy nő mindig bűnös, amikor elhagyja a családját? Hogyan lehet, hogy egy nő mindig alulmarad, amikor valami radikális történik az érzelmi életében? Hogyan mozdul el egy élet a saját megrendítően egyszerű pályájáról, és hogyan válik a világ egyik legcsodálatosabb érzése, a szerelem, pusztítóvá?*

Kerényi Károly mítoszmesélői jutottak eszébe, akik ugyanannak a történetnek alternatív kifutást is adhattak attól függően, hogy hallgatóságuk mire, hogyan rezonált. Anna Karenina története nem ér véget ebben a bemutatásban, mert a vonat nem válasz. A szerelem a válasz.

színházzá transzformálják

Volt már lakásszínházban, ahol a színház a lakásméretű térrel volt egyenlő, de ebben

az esetben a lakás valóban konkrét emberek konkrét lakóhelye, amit időről időre átengednek egy színházi társulatnak és közönségének (idegenek foglalják a nappalijukat), azaz színházzá transzformálják saját életterületüket. Szerfelett különös élmény. (A szünetben nem is használta a mosdót, hiszen az mégiscsak valaki fürdőszobája.) Ült egy mindennaposan használatos könyvespolc alá tolt, meglehetősen kényelmetlen székben, és ebben a helyzetben az volt a felejthetetlen, hogy éppen előtte, érintésnyi közelségben vallotta be szerelmét Anna Vronszkijnak.

Amikor megérkeztek, tisztázniuk kellett hányan vannak, a regisztrációs papír szerint hárman voltak, valójában csak ketten, de a papír sosem hazudik. Azt csak az ember teszi. Hárman voltak. De csak papíron. Izgi, kié lehetett a harmadik jegy.

kép | Conroy Maddox művei, wikiart.org

Csongor Andrea

IGE, KÖTŐ

2019-08-20 | VERS

Az eget kifeszíthetem, mint sátrát,
szelek szárnyán szállhatok tova,
a hangos villámot szolgálammá tehetem,
és enyém lehet a hegyek minden orma.
Az ég egyik szélén ébredek,

és átérhetek a másikig,
mint cserépedényt, magam is összetörhetem.
Kő kövön, víz színén, éhkoppon, üresen,
parlagon, pártában, hűlt helyen,
hátralékban, árván, magamra,
magnak, hoppon, veszteg,
vissza-, abba-, alul-, félbe-, hátra-,
valahol a bolt és a buszmegálló között,
a helyemen, neked,
mint pelyva, mit csak a szél sodorhat,
meg-
maradok.

kép | shutterstock.com

Taizs Gergő

AZ ÁGYBÉLI RUTINOK MOZDÍTHATATLANSÁGA

2019-08-11 | **VERS**

régebben megnyugtatót a tudat,
hogy ha elindulok egyenesen,
egy idő után saját nyomaimon lépkedek –
elalvás előtt erre mindig szívesen gondoltam

olyankor

a párnahuzat cirádás vászna
helyett az égbolt sarkait vettem sorra,
számláltam a szemhéjam mögé betáplált,
képzelt utazásaim egyensúlyvesztését,

míg

a boltozat ingoványos,
hús nyugalma rám terült, és
ismertem pár csillagképet,
általános összefüggést
(hányszor kell a tengelyünk körül
megperdülni, hogy a szédüléstől fel-
borítsuk a cserepes virágot,
vagy milyen magasból ugorjunk le,
hogy még éppen ne fájjon),

aztán

magamra húztam a firmamentum rongypokrócát,
s a csillagok ütötte réseken át
néztem, ahogy lomhán belém csordogál
a fényes feloldozás

ébredéskor

nehezen eltávolítható, beszáradt foltok:
tőlem jobbra kósza igény a mindenségre,
tőlem balra kávéspohár, alján alvadt cukor,
a karamellizált felhőkből dús kazlat raktam,
hogy megnyújtóztassam benne tekintetem

–

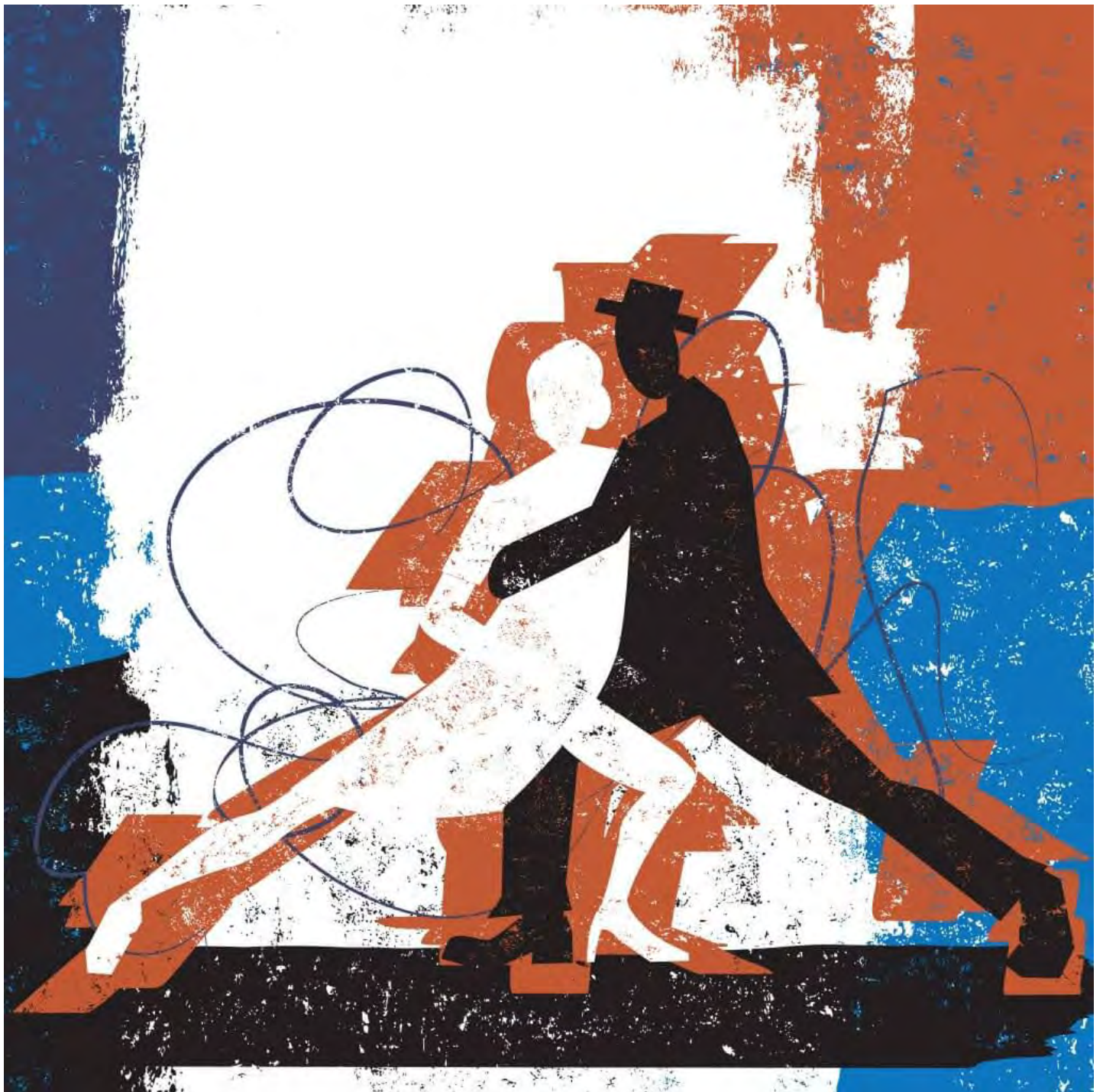
régebben megnyugtató a tudat,
hogy ha elindulok egyenesen,
egy idő után saját nyomaimon lépkedek

kép | shutterstock.com

Polgár Teréz Eszter

NÉGY TANGÓ

2019-08-25 | VERS

Körülöttem városi tér,
kikötő, szalon, bordély:
a Buenos Aires-i Tabán;
kéredzkedik a szó:
„hajdanán”.

Tánc, amelyben két néplélek
(kényes versben megágyazni
népek ölekezésének):
összefolyik, egybeér,
sírva vigad, ha zenél,
s mindegy, mi a kéjekbe von:
hárfa-e vagy bandoneon.

***

Egyszer (vagy húsz éve) épp magányos voltam –
ahogy egész fiatalon lehet (mindenkid él még,
de a gonosz végzet elorozta már szerelmedet).
Pennsylvaniában, egy erdő közepén
– az emberélet útjának nagyjából negyedén –
eldöntöttem, azt, aki szembejön,
magamhoz ölelem, mielőtt köszön.
Medvék is voltak, egy szlovák fiú jött.
Felnőttem, felnőtt nappalok között
tangóra ver és – magam sem hiszem –
idegenek mellén dörömböl szívem.

***

Pasztellbe mártott csillogás
pókhálóselyem-fények
képeslap-párok

üdvözült
pár perc örök élet
kitekert karok
nyilván kaucsukból
az arcokon a híres és a mély
lencsevégre dermedt
egyen-szenvedély
minden férfit a női nem ölel
folyamatosan orgazmusközel
a fotótár
megtekinthető non-stop

***

Ölelésedbe, mint macska,
simulok puhán a tűz előtt,
szokott helyemet mélyítem,
kitöltöm inged ráncait.
Bőgő dorombol,
szemem lehunyva,
konvex a konkákkal találkozik.
Előre, hátra s ebből körbe-körbe,
mandalát rajzolok levegőbe, földre,
nyomot nem hagyok, sehová nem érek
–az élet értelméhez mégis közelebb.

kép | shutterstock.com

Z. Karvalics László

WEISZ SÁMUEL BIBLIÁJA, AVAGY A MIKROÖRÖKSÉG-OBJEKTUMOK INFORMÁCIÓS ÉRTÉKE (3.)

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-08-03 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

2016 óta látogatható a Houdini Ház, a Budapesten született nagy szabadulóművész relikviáiból álló emlékgyűjtemény a Budai Várban. A kollekció egyik különleges darabja egy nagyalakú Biblia, amelyben a Houdinivé lett Weisz Erik kézjegyét (Ehrich Weissként) apja, Weisz Sámuel rabbi névbejegyzése alatt találjuk.

hátha ér néhány fillért

A könyv kalandos úton jutott Budapestre. Houdini halála után bátyjához, Leopoldhoz került, aki Amerika egyik legismertebb radiológusa volt. Ő nem sokkal öngyilkossága

előtt asszisztensnőjének ajándékozta, aki féltékeny férje elől is rejtegetve háza alagsorában tartotta évtizedekig. A hetvenes évek végén egy ír család költözött a szomszédba, a mama gyakran segített az idős hölgynek, ő pedig egy alkalommal néhány csecsebecsével együtt odaajándékozta neki a Bibliát is, hátha ér néhány fillért. A könyv így az O'Grady família könyvespolcára költözött, és pihent újabb negyven évig, hogy aztán Tara O'Grady jazzénekesnő jóvoltából méltó helyére, a David Merlini által létrehozott budapesti múzeumba repüljön az Atlanti-óceánon át. **[1]**

Mielőtt azonban a kiállítási posztamensre került volna 2016-ban, még illett elvégezni egy vizsgálatot, hogy vajon az Amerikai Bibliatársaság 1883-as kiadású könyvében tényleg Weisz Sámuel kézjegye szerepel-e fia, az akkor 19 éves Erik 1893-as bejegyzése felett. Csakhogy nem állt rendelkezésre olyan, Mayer Samuel Weiss rabbi aláírásával ellátott dokumentum, amellyel össze lehetett volna vetni. Szerencsére ekkor már javában folyt Budapest Főváros Levéltárában a budapesti közjegyzők 1875 és 1956 közti iratanyagának digitalizálása és feldolgozása, így Merlini legnagyobb örömeire sikerült abban fellelni Weiser Károly közjegyző iratai között egy 1876-os letéti jegyzőkönyvet, **[2]** amelyet Weisz Sámuel tanúként szignózott. A folyamatosan gyarapodó és hozzáférhető anyagban egy nagyon hasonló, erős vonalú aláírás felbukkan még két iraton: Weisz Sámuel 1878-as házassági szerződésének nagy felbontásban közzétett példányán **[3]**, majd egy 1879-es, kifejezetten aláírásHITELESÍTÉS céljából született dokumentumon, egy másik közjegyző iratanyagában is. **[4]**

De várjunk csak, Weisz Sámuel egész családjával, köztük a kis Erikkel, áttelepült az Amerikai Egyesült Államokba, 1878-ban. Wisconsinból nehezen tudott volna megjelenni Gorove Antal irodájában, hogy aláírásHITELESÍTŐ jegyzőkönyvet vegyenek fel 1879-ben. Szerencsére ott áll feketén-fehéren a feleség neve (Schacherl Regina), ahogy természetesen a házassági szerződésen is. S mivel tudjuk, hogy Houdini édesanyját Steiner Cecíliának hívták, biztosak lehetünk benne, hogy ezek az iratok egy *másik* Weisz Sámuelhez tartoztak egykor. Nem a jogtudós rabbihoz, hanem egy kereskedőhöz.

Fogjuk fel úgy mindezt, mint egy gigantikus kirakósjátékot, amelyben minden egyes, azonosítható személy azonosítható adata (név, születési hely, lakhelyek, szülők, házastársak és gyermekek, foglalkozás, dátumhoz köthető életesemények) egy-egy pont (vagy atom). A pontok sokféleképpen sűrűsödnek foltokká (vagy molekulákká):

másképp rendeződnek el, ha egy személyről szeretnénk minél többet megtudni és elmesélni, másképp, ha egy család a tárgyunk. Egy utcának és egy háznak is van neve, egyedi azonosítója (házszáma) és egymást váltó lakói, a pontokból felépíthető történettel. Ezért is rendkívüli az érdeklődés a mikrorekonstrukcióra épülő „háztörténelem” iránt Magyarországon is: a régi budapesti házakkal népszerű blog foglalkozik, **[5]** a kecskeméti Mesélő Házak programban civilek gyűjtenek adatot, és komponálnak történeteket kiválasztott épületekről (a Cédrus-Net Egyesület „idősek állampolgári tudománya” kezdeményezése részeként), **[6]** a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetében átfogó kutatási irány a Beszélő Házak, **[7]** és látványos eredményeket hozott a budapesti „csillagos házak” projekt is, amely valamennyi, a vészkorszakban sárga csillaggal megbélyegzett budapesti épületet vitte térképre. **[8]**

lehet saját történetük

De akár egyetlen könyvpéldány (mint a mi Houdini-Bibliánk), vagy egy könyvtár is foltot képez az olvasóival, vagy tulajdonosainak láncolatával: lehet saját történetük (és meg is írják ezeket). Életesemények is egymás mellé rántanak pontokat az egy osztályba, egy munkahelyre, ugyanabba az egyházi közösségbe vagy öntevékeny egyesületbe járók révén. A halál időpontja, helye és a végső nyughely pontos elhelyezkedése is ennek a végtelen adattérnek a része.

Az is belátható, hogy az összekapcsolódó adatok egymás révén kelnek életre, lehetséges jelentéseiket egymásból nyerik. Így a pontok egy még hatalmasabb hálózati szövevény részei, amelyet a sok-sok lehetséges kapcsolat rajzol ki. Ebben az egyetlen, elképzelhetetlen méretű, minden elkülöníthető elemet tartalmazó és elérő óriásrendszerben a pontok valamennyi fajtája jelen van: emberek, életesemények, helyek, dolgok, ideák (mentális objektumok). És bármelyiktől eljuthatunk bármelyikig – átjárnak egymásba, felidézik és kiváltják egymást (s ezt az „új historizmus” néven az irodalomtörténészekről indult irányzatnak látványosan sikerül is bizonyítania).

Végső soron a teljes emberi tudást is tudjuk olyan, kozmikus méretű adattérként értelmezni, amely a kapcsolatok révén maradéktalanul „befűz” mindent, amit valaha jelentéssel láttunk el, kódoltunk, rögzítettünk, tároltunk és átörökítettünk kulturális

mechanizmusok révén. A dolgoknak ezt a tulajdonságát, a számos potenciális formából aktuálisan megvalósuló kapcsolatképző természetét újabban *affordanciának* nevezik a tárgy-antropológusok és más társadalomtudományok képviselői. Szerkezetet láthatunk benne, ahogyan az anyagi világ az elemi szintről indulva egyre komplexebb módon felépül, a molekulákból vegyületeket képezve, majd még összetettebb narratívákba, folyamat- és hatásstruktúrákba rendeződik. (Vagy a nyelv, ahol a szavak összekapcsolásából mondatok és beszédművek lesznek). Az egymás mellé sodródó pontokból is így lesznek történetek, ahogyan szakadatlanul a jövőre függesztett szemmel megalkotjuk a magunk számára a Múltat (illetve annak darabjait: különböző narratíváit).

Belátható, hogy a kollektív emlékezet elsősorban a makrostruktúrákkal bíbelődik. Országok, tájegységek, városok, falvak, népek, népcsoportok a történetek alanyai. Községek, mesterségek, a mindennapi élet jellegzetes összetevői, intézményei. A lakhatás, a táplálkozás, az érintkezés, a mobilitás általános, jellegzetes és felülnézeti képe. E „nagy narratívák” nem is tudnák kezelni a milliárdnyi aprócska pontot: egyáltalán nincs is szükség mindegyikre, csak épp annyira, hogy ezek révén már mintázatokba és konstrukciókba rendezve kielégítő, ellenőrizhető és tesztelhető válaszokat lehet kínálni a közösség legfontosabbnak tartott kérdéseire. Hiszen világos, hogy minél közelebb kerülünk az elemi adatok szintjéhez, annál nagyobb lesz a hiányzó vagy a kontextusképzésben szerepet játszani nem tudó elemek száma.

Csak hogy amióta a múlt rekonstrukcióját elsősorban hivatásrendek, a társadalmi munkamegosztásban erre szakosított szereplők végzik (nagyjából a 19. század közepe óta), több, egymást is erősen befolyásoló irányban is változott ez a kiinduló helyzet.

Sikerült felismerni, hogy pusztán a makrostruktúrák mentén haladva a megértés erősen korlátozott marad. Hiszen a determináció nem egyoldalú: nemcsak a makrostruktúrák hatnak a mikrostruktúrákra, hanem emezek is jócskán alakítják amazokat. A mikrotörténelem félszáz éves irányzata meggyőzően igazolta, hogy ahol rendelkezésre állnak az építőkövek pontok és folt-szerű kisvilágok rekonstrukciójához, az eredmény mindig túlmutat önmagán, és *a makroszint új értelmezési csatornáit* is megnyitja.

egyetemes jelentőségű dolgok

Mind jobban látjuk azt is, hogy ennek a tudástérnek a hagyományos metaforái félrevezetőek. A piramis vagy a torony olyan rétegzettséget sugall, amelyben a hierarchikus elrendezés szigorú alá- és

fölérendeléssel képez érték-osztályokat és teszi egyre komplexebbé és absztraktabbá a „kategóriákat”. „Alul” az értéktelennek és jelentéktelennek minősített, egyszerű dolgok, ideák és emberek vannak, „fölöttük” a helyi/lokális jelentőségűek, azok közül kiemelkednek az egyre összetettebbek és a nemzeti jelentőségűek, s végül a csúcson a „világörökség”, az egyetemes jelentőségű dolgok birodalma és a korszakalkotó

személyiségek. Csakhogy a dolgok így felfogott rendje nem azok természetes állapotát tükrözi, hanem megfigyelői konstrukció, amelyben adott viszonyítási szempontok alapján jelentőséget „tulajdonítunk” valaminek. A félmillió éves schöningeni lándzsa, a harmincezer éves, mamutcsontból faragott Hohler Fels-i Vénusz, a kétezer évnél is idősebb antiküthérai szerkezet vagy az aquincumi víziorgona, a Born Ignác kezdeményezésére 1786-ban létrejött első nemzetközi tudományos társaság (a bányászok és kohászok szervezete) alapdokumentuma, az ENIAC és az EDVAC ős-számítógépek vagy a Holdra szállás egyetlen példányban fennmaradt filmfelvételei a szimbolikus mezőben „nagyon magasan” helyezkednek el. Ám valódi beágyazottságuk nélkülözi ezt a már-már misztikus erőt: adott közösségeknek a használat idején banális tárgyai ezek, olyan affordancia-hálózatok metszéspontjában, amelyeknek még sok-sok kitüntetett pontja létezett.

Bármilyen furcsának is tűnik ma, a NASA költségcsökkentési céllal, nyersanyag-áron szabadult meg hatalmas mennyiségű felvételtől a hetvenes évek közepén. A felvásárlók tévéstúdióknak adták el a tekercseket fillérekért, hogy azokat újrahasznosítsák. Az Apollo-misszió kivételes holdséta-felvételei csak véletlenül nem jutottak erre a sorsra. Az egyik, akkor még egyetemista felvásárló apja tanácsára (hátha egyszer még értékes lesz) rakott félre három darabot, mert az Apollo 11 EVA feliratot látták meg rajta. Még gépük sem volt, amin le tudták volna játszani – bármi lehetett volna a képen. **[9]** Egy kaliforniai szeméttelen 2017 áprilisában a világ egyik legritkább számítógépére, egy jó állapotú Apple-1 desktopra bukkantak, valaki garázsürítés közben dobta ki, hiszen számára ez a tárgy csak az volt, ami: egy használhatatlan, régi elektronikus kacat. Profán és „szent” e furcsa határát mindenki másnál jobban átérezhette Laura Mae Davis, aki múzeumlátogatása során egy több mint félszáz évvel azelőtt, hozzá írt szerelmeslevelet fedezett fel a tárlóban. **[10]**

A sokaságból kiemelkedő kivételes csakis a sokasággal együtt létezik. Abba születik, ahhoz tartozik, annak elemeivel abroncsolják össze mindenkori affordanciái. S ahogy a növényt és állatot nemesítő parasztgazdák munkája nyomán egyre többféle módon hasznot hajtó és „kézre állóbb” fajták követik egymást, ugyanúgy gyarapszik és

pontosodik szakadatlanul a világra és a múltra vonatkozó tudásunk. Ráadásul sokkal gyorsabban, mint ahogy a számtalan apró genetikai változás összegződik. A megismerés kohóiban nemcsak az ismeretek összömege nő, hanem a tudástermelés ciklusai is gyorsulnak, a technológiai innovációk és a tudástérben „összeérő” rész-ismeretek megtermékenyítő hatása miatt. Ez a múltra vonatkozó tudásunkra is igaz: minél nagyobb mélységű tudásig jutunk, ez azonnal megszüli az igényt a rész-elemek még nagyobb felbontású ismeretére, és újdonságú tárgyak, rekonstrukciós szükségletek felmerülését is eredményezi. Szépen mondja Pascal: ha az embernek *„valamicskével több tudása van a dolgokról... máris egy kissé magasabbról nézi őket.”* (Gondolatok, 72.) Ez a származtatott tudáséhség minden irányba terjeszkedik: a még átfogóbb makrostruktúrákba ágyazottság aha-élményei és a korábban fel nem ismert „oldal-irányú” (horizontális) kontextusok jóleső izgalmá mellett elsősorban és legfőképp a kisebb tartományok világa felé. És természetesként születik meg az igény, hogy eszközünk és lehetőségünk legyen akár egyetlen ember, egyetlen család, egyetlen tárgytípus, egyetlen ház, egyetlen gondolat, egyetlen motívum történetéhez tartozó valamennyi ismeretet egyetlen felületre gyűjteni, és ott rendezett formában megosztani. Kit érdekelt korábban, hol született 1829-ben, és hol nőtt fel Houdini apja, Weisz Sámuel? Amikorra ez fontos kérdés lett, el lehetett indulni az egyetlen ismert adat nyomán: Ferenc Dezső nevű fia születésekor az anyakönyvben az apa, Sámuel szülőhelyeként Nagykanizsát szerepeltetik. Ezen a nyomon elindulva a helyi piarista gimnázium naplóbejegyzéseiben három helyen is sikerült fellelni 1840 és 1844 között Weisz Sámuel nevét, pont abban az életkorban, ahogyan az várható volt, ezzel sikerült valószínűsíteni az adatot, amelynek végső megerősítéséhez azért még jó volna további forrásokra bukkanni. **[11]**

Ahogy a mikroszkóppal a fizikai világban, a múlt megismerésében is egyre apróbb tartományokba hatolunk be, *a problémák megragadásához, megértéséhez és megoldásához szükséges méretig*, ahol egészen másfajta sokaságok fogadják az elmét. A *granularitás* birodalma ez, ahol a kicsinység megragadhatósága nem öncél, hanem módszertani követelmény. És ebben a kalandban minden forrás számít, legyen az intézményi vagy magánkézben.

finomhangolás

A klímatörténészek jól tudják ma már, hogy számukra *minden egyes valaha feljegyzett időjárási és hőmérsékleti adat* rendkívül jelentős. Mert miközben a technológia

segítségével egyre több oldalról, egyre több módszerrel és egyre pontosabban képesek állapotokat és változásokat datálni, a modellek „finomhangolását” bármely fennmaradt adattöredék segíti, legyenek azok kora újkori ír szerzetesek napi feljegyzései vagy a tengeri hajónaplókban rögzített időjárási események nyomai.

Egyetlen, az 1960-as években készült műholdkép vezetett egy kétezer év óta betemetett, egykor virágzó kereskedőváros, Qualatga Darband romjainak megtalálásához Irakban. És sok kicsi sokra is megy. Miután Dubaj vezetése úgy döntött, hogy egy földig rombolt városrészt (az ősi Shindaga-negyedet) teljesen újjáépít, az eredeti állapotot leginkább megközelítően, ehhez 120 000 dokumentumot, nagyjából 3900 régi fotót, további 14 700 szkennelt képet, a városról készült legrégebbi videókat és térképeket használtak fel, és nagyban támaszkodtak az egykori lakók személyes emlékeire is. **[12]** De nem szükséges az újjáépítési cél: az emlékek őrzésének szándéka is épp elég ahhoz, hogy olyan gyűjtemények jöjjenek létre, mint a „Régi New York”, amely a városi könyvtár Milstein gyűjteményének 80 ezer fotójából az 1870 és 1970 közti időszak egykori képét rekonstruálja utcáról utcára, házról házra, ott, ahol valaha megörökítették, a fényképeket a földrajzi koordinátákhoz (geokód) és a készítés évéhez (időkód) rendelve. Ahol ugyanarról az épületről, térről, utcáról több, egymást időben követő kép készült, ott ezek vizuális történetté rendeződnek – amit minden új, feltöltött kép tovább árnyal és gazdagít.

[13] És persze hirtelen felértékelődik minden másodlagos információs elem, az utcanevek, házsámok, boltfeliratok, szálloda- és étteremnevek, közlekedési táblák, ahonnan részben affordanciáig, részben komplementer forráscsoportokig jutunk. Olyan dokumentumokhoz, amelyek a fényképek információtartalmát képesek összekapcsolni azokat megerősítő, megisméltő, pontosító vagy megkérdőjelező, más forrásból származó adatokkal. S hogy mekkora a valós igény ennek a másodlagos információs univerzumnak a feltöltésére, jól jelzik a törekvések, amelyek a fényképek

nyilvánossá tétele után az érintett települések lakóközösségének emlékezetét mozgósítva reménykednek egy-egy részlet tisztázásában. Amelyek olykor nagyon is fontosak lehetnek, ha más információkkal kell összekapcsolódnuk.

(Hogy egy pillanatra Houdinihez térjünk vissza: Budapestre zarándokló rajongói, akik tudták, hogy a kis Weisz Erik a Rákos árok 1. sz. alatti házban született, sokáig az abból mára Csengeryvé lett utca 1. sz. háza előtt készítettek magukról fotókat. Csakhogy ez *nem* az egykori szülőház. Az eltűnt a térképről, s minden bizonnyal a mai Csengery–Dob utca sarkán álló épület elődje volt.)

A (fény)képes ábrázolások különleges és jellegzetes mikroörökségi objektumok. A fotók mellett képeslapokon, bélyegeken, festményeken, grafikákon, könyvillusztrációként és még számtalan más módon megörökített pillanatok régi térképek, kataszteri felmérések koordinátái, utca- és házjegyzékek, telefonkönyvek és a személyes emlékezet mozgósításával válnak kapcsolatképzővé, a végtelen affordencialáncok bővítőjévé. És nemcsak épületek és utcarészletek formájában: a teljes élettevékenység dokumentálásához is jó kiindulópontok. Amikor Vivian Maiernek (1926–2009) a főleg Chicagóról, négy évtized alatt készült több mint

százezer fotónegatívjából az első harmincezer előkerült egy raktárfelszámolás során, 2007-ben, az nemcsak a képek esztétikai minősége miatt jelentett akkora szenzációt, hanem a belőlük kibomló elképesztő szociografikus erőttől. De ugyanez igaz az „orosz Vivian Maierre”, Masa Ivasincovára (1942–2000), akinek a padlásról előkerült harmincezer képén a hatvanas évektől elevenedik meg a szocialista Leningrád. Vagy ha a saját portánkon söprögetünk: Serényi Árpád (1897–1941), Zalaegerszeg és a Göcsej híres riportfotográfusának Sopronban kerültek elő fényképei egy romos házból. Hunyady József (1921–1983) író és fotó-tudósító hatvanas-hetvenes években készült zsáner- és portréfotóinak hatalmas, ismeretlen gyűjteménye egy budakeszi családi ház vásárlása után, a padlásról került elő, és pontosan így bukkantak 2009 elején az egyelőre még nem azonosított pécsi fotóművésznek a város két világháború közti életét bemutató 5–7 ezer üvegnegatívjára is.

nyomozás

A megmentés–digitalizálás–metaadatolás–közzététel útvonal végeredményeként az ismeretlenségből előbújva „újraszülető” képek láttán nagyon nehéz nem megfogalmazni, hogy *minden megőrzött képnek és az azokon fellelhető minden egyes információnak jelentősége lehet* – valahogy úgy, ahogyan az automatikusan készülő közterületi videofelvételek nagy meddőhányójából időnként egy-egy nyomozás során néhány kocka üggyöntő fontosságú bizonyítékká válik, vagy véletlenül egy rendkívüli, ritka természeti jelenséget örökít meg. Ez a potenciális jelentéstelenség adja a digitalizálás és a hálózati adatkapcsolat-létesítések végső értelmét. A nem digitálisan született kulturális örökségállomány digitalizálása, feldolgozása és közzététele ugyanis nemcsak megmenti és hozzáférhetővé teszi a múlt rekonstrukciójának nyersanyagait, hanem a gyűjtés és hozzáférés korábbi, szigetszerű és vertikális rendszerei mellé az azokban felhalmozott ismeretdarabkák egymáshoz rendezését is felkínálja az elemző értelem számára. A mennyiség már nem jelent korlátot: az új generációs digitális (adat)technológia játszi könnyűséggel kezeli az új nagyságrendű sokaságokat is.

Ehhez azonban, mint Weisz Sámuel esetében visszatérően láttuk, elkerülhetetlen olyan információs „alépítmények”, „mélystruktúrák” létrehozása, amelybe rendszerezetten „összefolyathatók” a megbízható rész-adatok, és ahová a másféle

forrásból származó újabb és újabb adalékok kapcsolódhatnak, ahová ezek empirikusan lehorgonyozhatnak, ahonnan elrugaszkodhatnak – és amit szakadatlanul kiegészíthetnek, pontosíthatnak, bővíthetnek. Ilyen például a formálódó Nemzeti Névtér **[14]**, amelyet ellenőrzötteen, a szükséges kompetenciákkal rendelkező szakemberek és professzionális amatőrök egyaránt gyarapítanak majd – ezzel is kiemelve annak az *új szövetségnek* a fontosságát, amely a memóriaintézmények tudáscsomópontként szolgáló munkatársai és az adat-univerzum építése iránt elkötelezett civil társadalom között formálódik. S mindennek nemcsak a feladat borzongató mérete és mélységei, hanem az összes ismeretelemhez szükségszerűen társuló tudások szétterítettsége adja az elsődleges okát – nagyjából úgy, ahogy a családi emlékezet dokumentumvilágának dús lombozata is az anyakönyvek, az iskolai évkönyvek, a népszámlálási adatok és a nagy alapnyilvántartások fatörzsei köré borul.

Minden egyes igazolvány, oklevél, diploma, szerződés, feladott levél, képeslap és fénykép, vagy más módon el nem érhető és az adattérbe be nem kerülő *egyedi ismeretelem* hordozója, vagy afféle „*információs kettős könyvelésként*” iker-dokumentumai más őrzőhelyeken tárolt nyilvántartásoknak, szerződéspéldányoknak, másolatoknak. A Nemzeti Múzeum Igazolvány- és Oklevélgyűjteménye **[15]** közel tízezer darabos, heterogén állomány. A használtcikk piacon ezt meghaladó mennyiségű egykori okmány keresi új gazdáját, miközben a muzealizált állomány sok százszorosa (!) van magánkézben, a családi cipősdobozokban, elérhetetlenül, kutathatatlanul, a névtérbe dolgozás reménye nélkül.

De ne csak az eleve információs céllal létrejött dokumentumokra gondoljunk, hiszen a készített tárgyakba, az artefaktumokba is információ fagy bele – és szabadítható is onnan ki, Houdinik nélkül is. Csak épp más a természetük, és más szempontok válnak velük kapcsolatban fontossá. Létrehozásuk eljárásaiba és praktikáiba sokféle forrásból származó *mesterségbeli tudás* sűrűsödik, azonosítható mesterekkel. Termékként *gyártás- és kereskedelemtörténetük* van, azonosítható üzemekkel és közvetítőkkal, hirdetésekkel. Megvásárlásuk után elsődleges *társadalmi életük, használat történetük* értékelődik fel, olykor azonosításra érdemes tulajdonosokkal (különösen akkor, ha egy adott életesemény során a tárgy meghatározó szerephez jut). S mint a dokumentumoknál, minden egyes megőrzött tárgyban joggal feltételezhetünk potenciálisan kiszabadítható információkat.

Ki gondolta volna valaha, hogy a préselt növényekből álló gyűjtemények, a herbáriumok, amelyek a botanikai ismeretek terjesztésének fontos eszközei voltak, ma új életre kelnek a legfrissebb DNS-szekvenálási módszereknek köszönhetően? A herbáriumi növénymaradványok DNS-e töredezetten, kis darabokban őrződik meg, emiatt tökéletes nyersanyag az úgynevezett ultrahangos szonikátor technológia számára, amely eleve töredékelemekkel tud csak dolgozni. S a megőrzésükben rejlő információs érték erejét mutatja, hogy mekkora jelentősége van mindennek bizonyos növények (például az invazív gyomok) fajtörténetének feltárásában: a parlagfűvel szembeni védekezés megtervezéséhez például nagy értéket hordoz minden egyes, herbáriumi parlagfű-préselvényből származó adat. **[16]**

bármire és mindenhez

Mindez arra is rávilágít, milyen messzemenő következményei vannak, hogy *az információs érték képzés soha nem lezáródó és lezárható folyamat*. A megértésmélység, a

jelentésképzés és az értelemadás kontextusai ugyanis mindig újrendezésbe és „újraindexelésbe” fordulnak – nem utolsósorban épp az információhiányos helyzetekre adott válaszként. Adrian Curry friss könyvében *„módszertani mindenevőnek”* nevezi a kutatókat, akik rendelkezésre álló információs kiindulópontok híján rákényszerülnek, hogy bármire és mindenhez nyúljanak, amitől a következtetések labirintusában előrelépést remélhetnek (*Rock, Bone, and Ruin: An Optimist's Guide to the Historical Sciences*, 2018, The MIT Press). Más szavakkal: új affordancia-kapcsolatokat teremtenek. De hol is találjuk ezeket a „bármiket” és „mindeneket”? A közös tudás építésébe bevonhatóvá tett adattartományokban, a mindinkább azonnali és korlátozásmentes hálózati hozzáférés világában. Minden egyes, meg nem őrzött, el nem érhető, fel nem használható információforrás elvesző affordancia-mozzanatot jelenthet.

S miközben emiatt a mikroörökség-objektumok fellelése, gyűjteményezése, leírása, digitalizálása és megosztása soha nem volt aktuálisabb és sürgetőbb program, a valóságban egészen mással szembesülünk. *Félelmetes tempójú pusztulással*, ami a családi emlékezet és az artefaktuális örökség számtalan osztályát érinti, ahol a használati, a vagyoni vagy szimbolikus érték híján a potenciális információs érték nem

elég ahhoz, hogy szembeszálljunk az elmúlás erőivel. Mivel a mikroörökséghez nem kapcsolódik értéktudat, nincsen jele, hogy bárki értékvesztésnek minősítené az információs veszteséget. A kiút keresésének első lépése tehát a *veszélyeztetettség* okainak, formáinak és alaphelyzeteinek feltárása és megértése, amelyre a folytatásban vállalkozunk.

1. A teljes történetet nevekkal, évszámokkal I. <https://www.wildabouthoudini.com/2016/08/the-doctor-nurse-and-bible-of-ehrich.html> ↑
2. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Kozjegyzoi/441511/?list=eyJxdWVyeSI6ICJIVSBCRkwgLSBWSUkuMTg1IC0gMTg3NiAtIDAzODcgIn0> ↑
3. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Kozjegyzoi/281773/?list=eyJxdWVyeSI6ICJJEQj0oXCJLT1pKRUdZWk9JXCiIn0> ↑
4. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Kozjegyzoi/237688/?list=eyJxdWVyeSI6ICJJEQj0oXCJLT1pKRUdZWk9JXCiIn0> ↑
5. <http://www.meselohazak.hu/> ↑
6. <https://hiros.hu/kultura/kecskemeti-meselo-hazak> ↑
7. <http://talkinghouseseurope.com/> ↑
8. <http://www.csillagoshazak.hu/> ↑
9. https://index.hu/techtud/2019/06/30/holdseta_holdraszallas_videotekercs_elarverezik/ ↑
10. <https://www.warhistoryonline.com/war-articles/woman-finds-diary-of-man-she-loved-in-world-war-ii-museum.html> ↑
11. http://www.houseofhoudinibudapest.com/research_news/hu/weisz-samuel/nagykanizsa-weisz-samuel-fiatal-evei/ ↑
12. <https://index.hu/kultur/életmod/2019/07/01/dubaj-ovaros-egyest-arab-emirsegek-vilagorokseg-arab/> ↑
13. <https://www.oldnyc.org/> Ehhez nagyon hasonló a „Régi San Francisco” kezdeményezés (www.oldsf.org) amely ugyancsak a városi könyvtár digitalizált képállományára épül. ↑
14. <http://abcd.hu/2019/05/13/a-nemzeti-nevter-ertelmerol-es-hasznarol/> ↑
15. <https://mnm.hu/hu/gyujtemenyek/historical-repository/igazolvany-es-oklevelgyujtemeny> ↑
16. <https://qubit.hu/2019/03/07/hosszu-es-kalandos-nyomozással-deritette-ki-egy-magyar-kutato-hogyan-lett-szupergyom-a-parlagfu> ↑

kép | Louis Schanker művei, wikiart.org

Z. Karvalics László

A CSOBÁNCHEGYI ARMIDA PUSZTULÁSA, AVAGY A VESZÉLYEZTETETT KULTURÁLIS MIKROÖRKSÉG (4.)

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-08-24 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

2014-ben Glasgow egyetemének képzőművészeti karán kisebbfajta tűzeset borzolta a kedélyeket, amikor egy hallgatói projektben használt habsprayből kiszabadult gáz gyulladt meg. Már telepítették ugyan a korábbi tűzvédelmi megoldások teljesítményét megnövelő oltórendszert, de még nem helyezték üzembe. Így az elavult szellőzőrendszer miatt megállíthatatlanul terjedt a tűz, és villámgyorsan átjutott a környező stúdiókba és a felsőbb emeletekre is. A lángokat végül sikerült megfékezni, de a különleges épület, Charles Rennie Mackintoshnak (1868–1928), a brit Art Nouveau vezéralakjának nagyszerű alkotása komoly renoválásra szorult. A munkálatok négy évet vettek igénybe, hogy a művész születésének 150. évfordulójára tervezett ünnepségekre sikerüljön elkészülni.

tovaterjedő lángok

Csak hogy az átadás előtt pár nappal újra meggyulladt a Mackintosh Building, és ezúttal teljesen meg is semmisült. Ami a híres könyvtárból és a művészettörténeti gyűjteményből megmaradt, azt most emésztette el a tűz, az építész által a falakkal együtt tervezett különleges bútorokkal, lámpákkal, üvegablakokkal együtt. A tovaterjedő lángok felgyújtottak egy szomszédos tetőszerkezetet is: helyrehozhatatlanul károsodott a jellegzetes, egykor dioráma-színházként, cirkuszként, korcsolya- és táncpalotaként, moziként, majd végül koncerthelyszíneként szolgáló O2 ABC nevű, 1875-ben épült, teknőshátra emlékeztető kupolájú épület, s vele együtt a viktoriánus kor „virtuális valóság”-attrakciójának tekinthető panorámaképek és dioráma-modellek egykori otthona.

Kinek ne jutna eszébe minderről egy másik híres eset, ugyancsak 2018-ból? A Szent Kristóf-palota adott otthont Rio de Janeiróban a Brazil Nemzeti Múzeumnak, az amerikai kontinens egyik leggazdagabb természetrajzi, néprajzi és régészeti gyűjteményével rendelkező tudományos intézményének – és égett le egyetlen szeptember eleji éjszaka alatt, úgy, hogy 20 milliós műtárgy-állományának 90 %-a elpusztult. Az oltáshoz a helyszíni tűzcsapokból nyomásproblémák miatt nem tudtak vizet biztosítani, s mire egy közeli tóból megérkezett a tartálykocsi szállítmánya, már késő volt. Minden érintett egyetértett abban, hogy a katasztrófa elkerülhető lett volna, a tűzvédelem hiányosságaira korábban is figyelmeztettek szakértők. S hogy mi okozta végül a bajt, rövidzárlat vagy tetőre hulló papír hőlégballon? Majdnem

mindegy, akár csak a Notre Dame 2019 áprilisi, sokkoló égése utáni magyarázatkeresésnél is előbukkanó „rövidzárlat vagy gyúlékony anyag mellett felejtett parázsló cigarettacsikk” dilemma. Ma sem tudni, hogy az orosz tudományos akadémia társadalomtudományi információs intézetének moszkvai alapkönyvtárában miért ütött ki 2015. január 29-én tűzvész (elektromos zárlat vagy hibás berendezés?), de az ott őrzött tízmillió könyv és dokumentum (köztük ritka középkori szláv szövegek) 15%-a egyetlen éjszaka alatt megsemmisült a „tudományos Csernobilban”.

Az biztos, hogy az épületek és az állományok védelmének fontosságára vonatkozó figyelem és tudatosság szintje minden esetben jóval alacsonyabb volt az elvárhatónál. S ez igaz volt a leégésekor már hat éve (!) az UNESCO világörökségi listáján szereplő weimari Anna Amália Hercegnő Könyvtár központi épületének, egy 16. századi palotának a legfelső szintjéről indult tűz esetében is. A gyűjtemény olyan értékes volt, hogy a biztosítást a könyvtár nem tudta megfizetni. És tisztában voltak azzal is, hogy az elavult elektromos hálózat miatt teljes felújításra van szükség, a költözést már meg

is kezdték – amikor beütött a baj, és az intézmény állománya felbecsülhetetlen károkat szenvedett. (Szerencsére a legnagyobb Goethe-, Schiller- és Shakespeare-gyűjtemény Humboldt útleírásaival és egy Luther-Bibliával megmenekültek, de odalett a zenei gyűjtemény, sok rokokó festmény, Schiller halotti maszkja, s legalább 50 ezer könyv). És a nemtörődömségnek, az értéktudat hiányának vannak még súlyosabb esetei is: a Universal zenekiadó Los Angeles-i pinceraktárában 2008-ban pusztított egy éjszakai karbantartási munka idején keletkezett tűz, amelyben több mint 700 zenész értékes maszterei, demói mellett vinyl hanglemezek, CD és MP3 felvételek semmisültek meg – *biztonsági másodpéldányaikkal együtt*. Kevésen múlt, hogy nem történt hasonló értékpusztulás Budapesten is. A Ráday Kollégium 2019 januári égésekor az ugyanabban az épületben található négy örökségintézmény (a Dunamelléki Református Egyházkerület levéltára, a Ráday Könyvtár, a Török Pál Kari Könyvtár és a Bibliamúzeum) egyike sem szenvedett, szerencsére, helyreállíthatatlan károkat).

földig rombolták

Bátran kimondhatjuk, hogy *a memóriaintézmények egy része*, amelyek az elsődleges megőrzés feladatait ellátják a gyűjtemények befogadásával és gondozásával, *a másodlagos megőrzésre*, az állományvédelemre nem fordítanak kellő figyelmet. A soha nem látott intenzitású 2002-es árvízre nem lehetett készülni, a világhírű drezdai könyvtár mellett sok-sok cseh és délnémet város könyvtára és múzeuma is víz alá került. Senki nem számíthatott a 2011 februári földrengésre és annak utóregéseire Új-Zélandon, amelyek földig rombolták a Christchurch központjában álló, 19. század végén épült neogótikus katedrális, annak minden muzeális tárgyával együtt. A 2016 augusztusi közép-olaszországi földrengés számtalan műemléket, templomot és temetőt rombolt földig.

Korlátozott mértékben még a katasztrófaeseményekkel szemben is léteznek többé-kevésbé hatékony védekező stratégiák, gyakorlatok és technikák, de mi a helyzet a szimbolikus érték miatti direkt pusztító szándékkal? Hogyan védhették volna meg a kínaiak a japán hódítóktól a második világháború alatt a könyvtáraikat, ha azok megsemmisítése katonai célpont volt? Hogyan tudta volna a kambodzsai nép saját

vezetőitől, a vörös khmerekől megóvni a Nemzeti Könyvtárakat 1979-ben? Srí Lankán 1981-ben a tamil kulturális örökség őrzőhelyét és Ázsia egyik legnagyobb könyvtárát semmisítette meg a csőcselék, 1984-ben a szikh vallási emlékeket őrző könyvtárt számolták fel az indiai Pandzsáb államban. A szándékos pusztítás legújabb fejezetét iszlám szélsőségesek írták: 2013-ban a timbuktui Ahmed Baba Intézetet támadták meg, elpusztítva 20 ezer ősi afrikai kéziratot. 2014-ben a 80 ezer ritka kéziratot tartalmazó libanoni Szaeh Könyvtárat gyújtották fel, 2015 elején Moszul központi könyvtárát tizenöt éven belül másodszor dúlták fel és tizedelték meg, a moszuli egyetemi könyvtár állományát a diákok szeme láttára égették el máglyán.

A lángoló könyvtárak és múzeumok a barbárság, az embertelenség, a kultúraellenesség és a kizárólagosság ideológiáiból fogant erőszak allegóriái, az alexandriai könyvtártól Leuven katolikus egyetemének 1636-ban alapított könyvtáráig. De a véletlen tüzesetek? Azok mögött minden esetben emberi mulasztás és nemtörődömség áll – és baljós előjel, hogy a globális felmelegedés és az extrém hőhullámok a gyulladékonyság fokozásával még jócskán fel is erősítik a nagy gyűjtemények potenciális kitéttőségét és veszélyeztetettségét. (Gondoljunk csak a nitrát-alapú filmnyersanyagokra, amelyek amúgy is „ecetesednek” és könnyen öngyulladnak).

De az értékvesztés eddig bemutatott, legfájdalmasabb forgatókönyveit is felülmúlják azok az esetek, amikor *maguk az őrzéssel megbízott szakemberek, intézmények és közösségek végzik a hóhérmunkát*. És ne arra gondoljunk, amikor a pincékbe vagy rosszul szigetelt tetőterekbe száműzött állományok beázással, penészesedő és gombafertőzött papírral, rágcsálók által szétmarcangolt textillel, szuvas fával, rozsdásodásnak indult fémrészekkel indulnak az enyészet felé. Ezek a gondatlan őrzés, a szakszerűtlen kezelés, az elhanyagolás jellegzetes példái. Mögöttük ott munkál az értéktudat hiánya, az értékőrzés fel nem ismert fontossága, a rosszul megszervezett és szabályozott memóriaintézmények minden irányítási és finanszírozási anomáliája, valamint a döntési és cselekvési helyzetekben rosszul teljesítők természetrajza – a kiszámíthatatlan, esendő, rejtélyes, de tévedéseivel együtt is részben megérthető „emberi tényező”. De a hol selejtezésnek, hol állományracionálizálásnak nevezett tervszerű „belső” pusztítástörténetekkel szemben bénultan és tanácstalanul áll az értelem.

Amikor François Gayot de Pitaval (1673–1743) jogász és író érdekes bűnesetektől állított össze gyűjteményt, nem gondolta volna, hogy a hasonló kompilációk divatba jönnek, és róla fogják elnevezni ezeket. Az örökségobjektumok előre megfontolt szándékkal, tervszerűen, olykor visszaesőként elkövetett megsemmisítése az őrzésre hivatott intézmények által – nos, ebből a fájdalmasan hosszú „kulturális Pitavalból” elég lesz Magyarország közelmúltjából néhány epizód felidézése, egymás mellé rendezése, hogy ennek a csendes haláltáncnak a borzongató mélységei feltáruljanak **[1]** .

feleslegessé váló tömeg

Az 1777 júniusi tűzvész, ami Kőszeg belvárosának felét hamuvá változtatta, elpusztítva Sigray Károly gróf különleges könyvtárát, semmiség volt ahhoz képest, ami

1913-mal kezdődően a város elhelyezési és finanszírozási gondokkal küzdő levéltárával történt. A Kőszeg és vidéke cikkekcskéje szerint „az óriási helyet elfoglaló értéktelen irományoktól”, a levéltárat lomtárrá tevő, 1867 és 1902 között felhalmozott jegyzőkönyvek, naplók (!), pénztári főkönyvek feleslegessé váló tömegétől „gondos és szakszerű” módon kívántak megszabadulni, úgy, hogy a történeti értéket hordozó darabok megmeneküljenek. Ebből azonban az lett, hogy a keletkezési dátum elég volt a kirostáláshoz, és ezekből az évekből a tartalomtól függetlenül mindent kidobtak, majd megsemmisítettek (és később újra, emiatt az 1920-as évekig mai napig rendkívül hiányos az anyag, hatalmas kronológiai „fekete lyukakkal”). Az újságíró, aki még az elszállítás előtt, egy halomba hordva látta a halálra ítélt állományt, szomorúan frissíti a rövid tudósítását: *„Azt hisszük, hogy ezt a jövőben még sokszor megbánják”*.

Ki bánta meg és hányszor a gazdag és sokszínű vízimalom-kultúra, a mikroerőművek és a malomtavak szisztematikus megsemmisítését az államosítás-téveszesítés-vízrendezés forgószelében? Kinek szakadt meg a szíve a téeszirodává, gyereküdülővé, szükséglakássá konfiskált kastélyok és kúriák százainak haláltusájától? Ki állt a felújítást végző lengyel munkások mellett, amikor a nyolcvanas évek legelején az Operaház enteriőrjének számos eredeti darabja a sitthalomban végezte? Murai Péter megtalálta, de vajon ki dobta konténerbe a világhírű motoros-páros, Sulkowsky Zoltán és Bartha Gyula hagyatékát, 1927 és 1936 közti Föld-körüli

túrjuk és az azt követő páratlan nemzetközi érdeklődés és figyelem emlékanyagát? (S hogyan került maga a motor egy ablakos tulajdonába a Királyhágó téri piacon a világháború és a Sulkowsky-ház kifosztása után?) De ugyanúgy rákérdezhetnénk arra, hogy mi lett a teraszos kertekkel a Kiscelli Kastély felett, amit a Jáván látottak nyomán próbált 1972-es haláláig gondozni Bartha Gyula? S ha már Kiscelli Kastély, ki tartja számon, mi minden kallódott el (és menekült meg) a Kiscelli Múzeum templomraktárának felszámolása során? S ha már 1972, ez év nyarán zajlott a Közlekedési Múzeum Tatai úti csarnok- és udvarürítése, egy hónapon át szállították a teherautók a roncstelepre az állományt, köztük lángvágóval széttrancsírozott Rolls-Royce-okat. Egy tanácsi gondnok hajította ki a Budinszki-féle repülőgépműszer-gyűjtemény darabjait. Csendben selejtezték ki a Növényvédelmi Kutató Intézet régi szertárát a Hermann Ottó úton, annál zajosabban a Kemény Zsigmond Reálgimnázium ős-rádiócsöves kollekcióját, egy szobányi muzeális anyagot a nyolcvanas évek közepén a műhelyfőnök utasítására (a tanulók összetörtek, amit lehetett, hogy könnyebb legyen felcipelni a klubból).

Ugyanekkor zajlott a Postamúzeum csepeli, Bazilika alatti, Futó utcai és Peterdy utcai raktárainak az ürítése. Több tonna (!) régi telefon és dokumentáció indult útnak a Béke utcai MÉH-telepre – nem másért, csak hogy az egyes tárgyak leíró kartonjainak a minisztérium által elrendelt lehetetlen határidejű, lélekrabló elkészítése alól menekülni lehessen. A régi fegyverek egy része túlélte, mert azokat kéz alatt el lehetett adni, a könyvek azonban „fertőzöttek” lettek, úgy lehetett megszabadulni tőlük. Sokan emlékeznek még a negyven kamionnyi Selye-hagyaték sorsára: a világhírű stresszkutató halála után tíz évvel, 1992-ben került a több száz tonnányi szakkönyv és tudományos folyóirat Szentesre, az egykori Esze Tamás laktanya legénységi étkezdéjébe, amit sok év ázás, pusztulás és lopkodás után a felhalmozott közüzemi díjak ellenértékéért egy jogerős bírósági ítéletet követően elárvereztek. Kizárólag hulladékhasználók licitáltak, a gyűjtemény zúzdában végezte.

A tébolyodott selejtezések mementója lehetne az az értékőrző láda, amely már egy gyűjtemény részeként szenvedett 1956-ban repeszkárokat. Innen került a Postamúzeum Futó utcai raktárába, ahol tovább rozsdásodott, mert csöpögött rá az eső. Ennek az állapotnak a megszüntetése nem a felújítás, hanem a jól bevált MÉH-telepre szállítás lett – onnan sikerült aztán értékőrző partizánoknak megmenteni.

a hiány anatómiája

A sort végtelenül sokáig lehetne folytatni, de csak egyre sötétebb lenne az összkép. Mert a hiány anatómiája azért jóval bonyolultabb, mint amilyenek a fentiek nyomán tűnhet. Miközben sokmillió épületnégyzetméter állt és áll üresen az országban, a gondok egy része mindig az elhelyezési nehézségekből fakadt. Ha lett is volna rendelkezésre bocsátható tárolási hely, a fenntartás és az üzemeltetés költségeire akkor is fiskális vagy más forrást kellett volna biztosítani. Minden egyes tárgy gondképző. Kurátori életidőt igényel, újra és újra beláthatatlan szervezeti és foglalkoztatási nehézségeket teremt. Sok esetben valóban nem látszik az értelme annak, hogy erőforrást és energiát kelljen fordítani a tárolásra és raktározásra. Még azokban az esetekben is, amikor lehetségesnek tűnik másként dönteni (például a megsemmisítés helyett az elajándékozást választani, vagy keresni a megmentés más útjait), a cselekvésválasztás erőtere jóval összetettebb, mint ahogy az értékvédő reflex rávágna. S amióta a digitális örökkévalóság részévé tétel lehetősége megnyílt, a gondok és a forrásigény is szaporodtak: már nemcsak a megőrzés, a restaurálás, a metaadatolás, a kutatás, hanem a képek és jelentéskapcsolatok generálása is *feladat*, amelynek ellátására szükség lesz.

S vegyük észre: mind ez ideig a nagy memóriaintézmények állományára, és még nem a mikroörökségre esett a hangsúly. De gyorsan belátható, hogy a két szféra nem elválasztható: a tárgyak és dokumentumok nagy körforgásában a muzealizálás csak egy állomás: *a közgyűjtemények javarészt magángyűjtők felajánlásaiból születtek, a gyarapításkor oda nyúlnak ismét, az elvesző tételeket onnan pótolják.*

Mi pusztult el többek között az Országos Levéltár két égésekor (1945-ben és 1956-ban)? A *családi levéltárak* 1526 utáni része, illetve azoknak a *magándokumentumoknak, iratoknak* a folyómétere, amelyeket 1945 és 1955 között az internáltak és a külföldre távozók lakásán foglaltak le. Leuven korábban már említett könyvtárának első égésekor, az első világháború elején 300 ezer könyv, 800 ősnymtatvány és 1000 kézirat semmisült meg. Magánadományokból és a békeszerződésben megítélt kártérítésből negyedszázad alatt újjáépítették az állományt, hogy aztán 1940-ben a németek ismét, immár szándékosan elpusztítsák mind a 900 ezer, addig összegyűjtött könyvvel és a közben megszerzett dokumentumritkaságokkal együtt. És persze harmadszor is neki kellett veselkedni a szerzeményezésnek, ma a város nevezetességeit jelentik az egyetem különböző könyvtárai.

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a mikroörökség jobb helyen van magánkézben, jobb nem is „behordani” ezeket a memóriaintézményekbe. A gyűjteményezés legtöbb esetben megelőzi, hogy megsemmisüljenek,

széthordassanak a privát állományok. Mert az értékőrzés mellett ott ugyanúgy jelen van a veszélyeztetettség, csak egészen más dimenziókban. A tipikus forgatókönyveket is jó ismerjük: égés, elázás, háborús pusztítás – meg a családtagok értéktudatának hiánya, amelynek során az örökösök a pénzzé nem tehető ingóságoktól szabadulni igyekeznek. Ami pedig bekerül a másodlagos termékáramba (régiségkereskedők, ószeresek készletébe, újabban online aukciós oldalakra), ott legtöbbször elveszik a proveniencia (a tárgyak és dokumentumok származására és történetére vonatkozó információk tömege).

a mikroörökség kriminalizálódása

Feltűnt a színen egy új veszélyforrás is, amit a nemzetközi szakirodalom „örökségkapitalizmusnak” (heritage capitalism) nevez: a gazdag országok „retro” piaca óriási keresletet

támasztva egész mikroörökség-családokat „szippant fel” – és tüntet el mindörökre onnan, ahová a dokumentumok és tárgyak teljes életciklusa az idáig földrajzilag és kulturálisan kapcsolódott. Fizikailag nem vesznek el, olykor komoly becsben tartják őket, és mégis: a személyes, helyi és nemzeti emlékezet fontos túlélő darabjai sem az információs, sem a szimbolikus értékükkel már nem szolgálhatnak, egyetlen funkciójuk a vagyonképzés, a teaurálás – az „anyakultúrák” örök hátrányával, amely abból fakad, hogy forrásszegénysége miatt nem tudnak versenyezni a gazdagabb országokkal és a módosabb gyűjtőkkel. És ugyanennek a szegénységnek a másik arca a mikroörökség kriminalizálódása. Ahol nem a forrásszegénység, hanem az anyagi szegénység őrlőmalmaiban illan el az információs, a szimbolikus és az esztétikai érték is, és marad a puszta nyersanyagérték. Az utcai könyvmegállókat fosztogató egyik bandáról kiderült, hogy az onnan összeszedett könyveket fűteni viszik. A kőbányai nyugdíjasotthon kerti szökőkútjáról ellopott fémmangyalt feldarabolva találták meg egy színesfémtelepen ^[2]. Másképp kriminalizálódott a korrupcióra elnéző politikai közegben Szeged várostörténetének örök szégyenfoltja, az 1917-ben készült Szőke Tisza, a Magyarországon valaha gyártott legnagyobb lapátkerekes gőzhajó, a „mérnöki tudás csodálatos belsőépítészeti megoldásokkal megvalósított úszó emlékműve”. Úgy lett ócskavassá és fémkereskedői tulajdonná a tápéi öbölbe

vontatva, hogy több, egymást váltó tulajdonosának kezén sok százmillió forint felújításra szánt forrás folyt eközben át. **[3]** (És még mindig aggódnunk kell a kibontott gépészeti berendezések sorsáért, mivel a visszaépítés esélye már elszállt).

A csobánchegyi Armida történetében, mint cseppben a tenger tükröződik Kelet-Közép-Európánk minden mikroörökségi megnyomorítottsága.

Szirmai Gábor többszintes (magán)múzeumraktára hosszú időn keresztül szolgált menedékhelyül, többek között épp a közgyűjteményekből eltávolított értékes műszaki ritkaságoknak, veterán-járműveknek, írógépeknek, malom- és elektrotechnikai eszközöknek, telefonoknak. De volt itt középkori üveggyűjtemény, muzeális áramfejlesztők, fonográfok, világháborús rádióadó- és filmfelvevő-gyűjtemény, harmonikás fényképezőgépek. Középkori kódexek, amelyek részben a Szombathelyi Premontrei Gimnáziumnak az orosz csapatok közeledése miatt szétesztott könyvtárából kerültek ide. Wirth csiszolóanyag-gyáros régi hanglemezgyűjteményének egy Bécs mellett lebombázott uszályról származó maradéka. Más, első világháború előtti hangfelvételek, balatoni térképgyűjtemény, metszetek és még sok minden más.

Az Armidát többször kirabolták, a mozdítható fémtárgyak a tapolcai MÉH-telepen bukkantak fel, az épület maga pedig 1988 nyarán lánggra kapott, és három napig égett. Az emeletekről a pincéig lefolyó cserép-, bronz- és vasolvadékok hamuval kevert tömbjeit egy markoló által kiásott verembe hányták a kertben – az egyszer már megmentett tárgyrítkaságok és dokumentumok tehát csak haladékot kaptak a sorstól.

De talán van még esélye a leégett Anna Amália Könyvtár 37 tonna (kb. 40 ezer darab) tűztől, füsttől és nedvességtől károsodást szenvedett kötetének. Ezek Csobáncról 600 kilométerre, a lipcsei Könyvmegőrző Központban (Zentrum für Bücherhaltung) lefagyasztott állapotban várják, hátha később helyre lehet állítani őket. Mintha csak az orosz Dmitrij Kavarga furcsa hangulatú műalkotásainak ihletői volnának, a csobánci veremsírbolt tartalmával együtt. Kavarga műanyag figurákat, hétköznapi tárgyakat présel össze hatalmas táblákká és keretez be, amelyek mintha az emberi kultúra fosszilis lenyomatai, maradványai lennének. Mintha a tárgyvilág masszává sűrűsödve reprezentálná egy ember nélküli jövőben a múltat, ahogyan mi próbálunk kőzetrétegekből rekonstruálni őslényeket.

Csakhogy a pusztulás képei felől túl könnyű és túl kézenfekvő apokaliptikus kultúravízióig jutni: olyanhoz, mint amit Walter Benjamin alkot meg híres Angelus Novus-metaforájában. A történelemnek a Paul Klee képén ábrázolt angyala a jövőnek háttal repül, és a múltból nem lát mást, mint az égis éró romhalmazt, amit a vihar a lába elé sodor. Ám ahhoz, hogy valami rommá legyen, előtte szükségszerűen meg kellett

testesítene valamilyen funkcionális és/vagy esztétikai értéket. Ezért jött létre, ezért tárgyiasult. És amíg létezett, addig befolyásolta mindazt, ami a környezetében történt. Ez után tudott csak a használatból kikopni, és új életszakaszában esetleg vagyoni vagy szimbolikus érték hordozójává válni. Mire aztán fizikai mivoltában előbb-utóbb megsemmisül, addigra már szolgált eleget, teljesítette a küldetését – jól vagy rosszul, attól függően, mennyi idő adatott számára. És részleges tudásunk akkor is marad a dolgokról, ha már megszűntek, elbomlottak, átalakultak. Talán pont így gondolta Csorba Győző, hogy ekképpen lesz *„a szellemből anyag, majd újra szellem”*. Vagy Weöres Sándor az *Öröklét* című versben, hogy minden, ami *„múlónak látszik... örök... Mert ami egyszer végbement, azon nem másít semmi rend.”*

digitális univerzum

És ezt a képletet teszi különlegesen izgalmassá a digitális univerzum születése és növekedése. Az *„örök-ség”* ugyanis ebben az értelemben tényleg olyan kilépés az időből, ami a fizikai forma túlélése nélkül is működhet immár – annak tudatában, hogy mindehhez mégis a fizikai alakváltozatokon és az azokból információs értéket kiszabadító emberi elméken át vezet az út. Ami megmarad, vagy ami képes átkerülni a hálózati létbe, a nagyobb felbontású ismeretmozaikok megszerzésének reményében válhat rekonstrukciós nyersanyaggá. Ennek figyelembevétel nélkül ma már nem lehet örökségintézményt üzemeltetni.

S így lehet a múlt vadászainak még a szemétdomb is információs kincsesbánya. A hellenisztikus Egyiptom egykor harmadik legnagyobb településének, a 11 ezres színházzal, közfürdővel, hippodrommal rendelkező Oxyrhynchusnak a lakói ezer éven át hordták a város szélére a háztartási hulladékot, köztük azokat a papiruszokat is, amelyekre már nem volt szükségük. Ami valaha írást hordozott a néhol 9 méteres vastagságot is elérő halmokban, a száraz és forró vidéken, homokkal betemetve néhol összekövesedett (petrifikálódott), de leginkább szétmorzsolódott, szétszakadozott, elszennyeződött, s a föld alatt töltött újabb, közel ezer év alatt még el is sötétedett. Amikor a 19. század legvégén kiásták a vermet, esély sem látszott rá, hogy a 800 nagyméretű dobozba tuszolt 400 ezer darabka tartalmát valaha is megismerhetjük. Az ókor legnagyobb kézirat-együttese így az oxfordi Sackler-

könyvtárba került – és várt, egészen addig, amíg az úrtávközlésben használt infravörös technikával, lézeres letapogatással és más megoldásokkal a „módszertani mindenevőknek” el nem kezdte feltárni a titkait. A forráskiadás azóta lassan a hetvenedik kötetnél jár, és a kutatók sorra olvassák el a görög, latin, héber, perzsa, szír, arámi, kopt, arab és núbiai írásokat: magánlevelezést, gazdasági nyilvántartást, irodalmi művek részleteit, recepteket (köztük a másnaposságot gyógyító elixír összetevőit tartalmazó feljegyzést is). Fokozatosan feltárul a Hegyesfejű hal városának mindennapjait átszövő írásbeliség mikrovilága. Örök mementóként, hogy ami sürgősen kikerül az életterünkből, de fizikailag megőrződik, az újra a szellem birodalmának részesévé tehető.

De mi következik mindebből a még megmenthető, főleg a 19–20. században született családi emlékezet-dokumentumok és tárgykultúra világára nézve? A különböző veszélyeztetettség-formák ismeretében milyen értékőrző tevékenység az, aminek értelme van, ami információs és társadalmi hasznot hajt, s milyen megoldásokkal lehet elérni a kívánt célokat? A folytatásban megkísérlem bemutatni, hogy igenis vezet út előre: vannak reálisan kitűzhető és teljesíthető célok, és mozgósíthatóak a szükséges anyagi és emberi erőforrások is. Persze csak akkor, ha sokan gondolják

úgy, hogy érdemes. Ha végrehajtható egy szemléleti fordulat, amelynek sodrában elvek és érvek, tervek és álmok cselekvésformáló és valóságalkító erővé tudnak összegződni.

1. Köszönöm Söptei Imre és Szirmai Gábor segítségét, amelyet e (rém)történetek listázásához nyújtottak.
↑
2. https://index.hu/mindekozben/poszt/2019/06/23/feldarabolt_angyal/ ↑
3. <https://www.origo.hu/auto/20160225-ez-a-hajo-vegleg-eluszott-a-szoke-tisza-tortenete.html> ↑

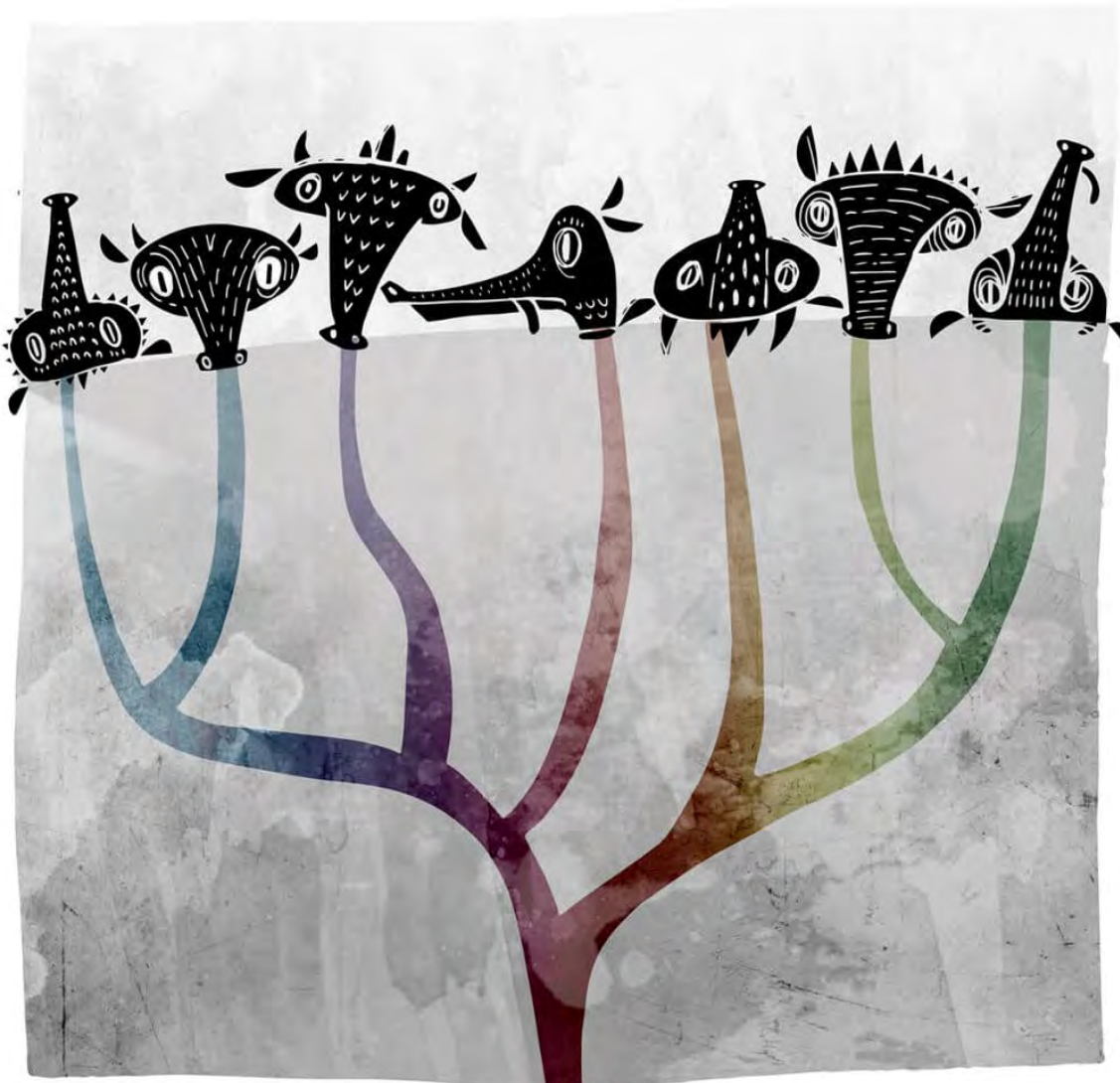
kép | Louis Schanker művei, wikiart.org

Nacsinák Gergely András

HÖSTETT

[FELNŐTT MESE]

2019-08-06 | FELNŐTT MESE, NOVELLA

A sárkány immár élettelenül hevert a városkapu előtt, akár egy halom összedobált ócskavas. Hét lekaszabolt fejből még szivárgott a vér: minden fejből más és más színű.

„Nézzenek oda, ezt nem is tudtam” – dűnnyögte magában a vitéz, miközben feltápáskodott az út porából. Válla és dereka sajgott, feje zúgott, a szeme előtt lila karikák táncoltak. Sisakja repedten, pikája kettétörve hevert arrébb, a bokrok közt.

Nehéz küzdelem volt: hajnalhasadtakor kezdődött, és csak nemrég ért véget, pedig jócskán estébe hajlott már a délután. Nyögve hámozta le magáról a nehéz sodronyinet, miközben a városkapuban ácsorgó polgárok sorfala felé bicegett: a kalmárok, a magisztrátus és a bámész aljanép viaszbábu-szerűen merev arccal várakozott a falak oltalmában.

– Nos hát... – köszörilte meg torkát az egyik tanácsnok, miközben óvatos lépést tett előre – ... köszönjük.

Hátrapillantott, mint aki bátorítást vár, de csak a csend nyúlt meg mögötte, akár az árnyék, s lett egyre kínosabb.

– Városunk valamennyi polgára nevében... hálával... – folytatta jobb híján –, hogy a fenevadat, mely hosszú évek óta ..., és melyet annyi derék lovag akár élete árán is ... Ám ma végre felvirradt ... Egyszóval köszönjük. Remek munka! – tette még hozzá, mintegy bátorítólag.

A vitéz tanácstalanul nézett végig a sokaságon.

– És az üdvivalgás?! – tört ki belőle. – És a virágeső, az ováció, a megkönnyebbült sóhajok?!

A tanácsnok feszengve állt egyik lábáról a másikra.

– Ami azt illeti, az éljenzés általában a gyermekek dolga..., a sóhajok és virágeső meg az asszonyoké... De tekintettel arra, hogy igencsak későre jár, a fehérség ilyenkor vacsorát főz, aztán ágyba küldi a lurkókat... Az efféle sárkánykaszabolósdikülönben sem kiskorúaknak való látvány. Holnap is van nap, ugyebár.

– És a kormányzó? A kamarás? – kérdezte döbbenten a vitéz. – Ki akaszt aranymedált a nyakamba? Koszorút ki tűz lándzsám hegyére?

A tanácsos lapos pillantást vetett a kettétört fegyverre.

– Nos, ők mindjárt itt lesznek, alighanem. Amikor a küzdelem már eldőlni látszott, visszavonultak, hogy kiszámítsák a költségeket, és kiállítsák a számlát.

– Miféle költségek? – kérdezte a lovag megütődve. – És miféle számla?

Hogy ne lássék lábának reszketése, egy kidőlt fatörzsre támaszkodott.

– A helyzet az – fűzte össze ujjait kidomborodó hasán a tanácsnok –, hogy a sárkányölés bizony tetemes költségekkel jár.

- Költségek – visszhangozta tompán a lovag.
- Nyilvánvaló – magyarázta a tanácsnok olyan hangon, mint aki nem érti, mit kell ezen magyarázni. – Először is mihamarabb el kell szállítani a dögöt, higiéniai okokból. A sárkánytetem veszélyes hulladéknak minősül, nem lehet ebek harmincadjára hagyni az útfélen. Hétvége van, ez följebb srófolja a munkadíjat. A szervezés persze temérdek papírmunkával is jár, engedélyek kiadása, láttamozás, törvényszéki bizonyítvány a fenevad hulla-voltáról, ecetera, ecetera.

Fáradtan nézett a vitézre.

- A tételek természetesen részletezve lesznek a számlán. Folytassam?

A vitéztől nem tellett több mint hogy bambán bámuljon vissza rá. Ezért jónak látta folytatni.

- Az efféle, hosszú évek óta sárkány-sújtotta polgároktól, mint a mieink, nem lehet elvárni, hogy még ezeket a költségeket is magukra vállalják, nemde? Éppen elég volt nekünk nap mint nap a fenevad hörgését hallgatni, bűzlő leheletét szagolni... A rettegésben töltött évek... Ha valamivel nem ért egyet, persze van lehetőség a fellebbezésre – sóhajtotta.

A lovag most a kimúlt dögöt nézte, a lecsapott fejeket, a szivárványszín vért. A lemenő nap megnyugtató fényét, melyet megsokszorozva vertek vissza a sárkány fényes bronzpikkelyei.

Azt kívánta, bárcsak élne.

- És a királylány? – fordult hirtelen, újjáéledő reménnyel a bíró felé. A kapuban mozgolódás támadt, és a bamba tömegben a kamarás furakodott át, kezében pergamentekercs.

- Köztársaság vagyunk – tárta szét kezét az őszinte sajnálat gesztusával a tanácsnok.

illusztrátor | TÖRÖK ESZTER

Mesterházi Márton

CZIGÁNY-MAGYAR HŐSKÖLTEMÉNY

2019-08-01 | ESSZÉ

Egyre kevésbé lényeges (és részletezendő) előzmények után megint megtorpanásra készített *A nagyidai cigányok – Hősköltemény négy énekben* (1852), mert semmiféle sémába nem tudtam beskatulyázni. Nem beszélt magáért. Mintha nem stimmelne vele valami, mintha mentségre-mentegetésre szorulna.

Aztán újra-olvastam. Évtizedek után; terque-quaterque.

Megjelenésekor az amúgy kevésbé sikeres mű **[1]** az irodalmi közvéleményben kiváltotta a frivolitás, sőt, a hazafiatlanság vádját. Arany – bár viszolygott azoktól, akiknek hiú dagályán a hazafiúi szent ima olcsó malaszttá válik – sok év után megírta magamentségét. A Magyar Remekírók **[2]** IV. kötete, a mű előhangjaként mintegy, „Emlékhangok a Nagyidai Czigányokra (A Bolond Istók II. énekéből)” címmel idéz nyolc versszakot.

„Engem esz a lúg, ha fejed mosom... / Én is alólbukám, midőn esél /... én uram isten!... hadd lám: mire megyünk *ketten!*... / Így én, a szent romon, emelve vádat / Magamra, a világra, ellened: / Torzulva érzem sok nemes hibádat, / – S kezdék *nevetni*, a sírás helyett; / ...S oly küzdelemre, mely világcsoda, / Kétségb'esett kacaj lőn Nagy-Ida.”

meghatóan szép sorok

Tanultuk is a gimnáziumban a 63 éves Aranynak 34 éves önmagát magyarázó, meghatóan szép sorait, melyek mindmáig meghatározzák a „hőskölteményről” töprengés

alap-irányát.

Az újra-olvasás két kérdést piszkál fel bennem. Kétségbeesett, keserű mű-e *A nagyidai cigányok*? És meggyalázza-e a szabadságharc emlékét? Rászorul-e a cigány-eposz, hogy a költő utóbb mentegesse, mint ifjúkori botlást, lila pöttyöt a poétai koszorún?

Mindenesetre nem akkor, 1880-ban vallott először e művéről.

Lássuk Gyulai Pálhoz 1855-ben írt *Önéletrajzi levelét* **[3]** : „Bekövetkezvén a katasztrófa, mint magán egyén laktam Szalontán 1851 őszig, midőn Kőrösre meghívattam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartózkodásom idejére esik a félév

(1851), midőn többnyire Geszten tanyázva, Tisza Domokosnak órákat adtam a költészetben. ... Munkáim, a divatlap- s más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kívül ez időszakban *Katalin* költői beszély, a *Nagyidai cigányok* (melyeket ugyan már Kőrösön végeztem be), népies vígeposz, oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával s önmagammal meghasonlva, torz alakok festésében akartam kárpótlást keresni.”

Egészítsük ezt ki az *Összes költemények* (1867) Elegyes darabok kötetének *Előszavával* **[4]** : „De... jött a csüggedés kora. Mint a patak, melynek útjába sziklakövek hengerültek, egyszerre irányát veszti; egyrésze tóvá tesped, más vadvíz gyanánt bukkan elő, más, egy darabig futva, posvánnyá lapul, vagy iszap- és fővénytalajban vész el: úgy voltam én. Hajtott a munkaösztön, de nem találtam irányomat.”

„A jó fa bánatában is terem, nemcsak örömeiben” – idéztem volna a mondást, de Arany sokkal pontosabb: „Hajtott a munkaösztön”. Arany Jánosnak nem lehet nem írni. A nagyobb kompozíció szüneteiben született „apróbb versek” (*Családi kör, Kertben, A költő hazája, A gyermek és szivárvány, A dajka sírja, Domokos napra, Ráchel, Ráchel siralma, A dalnok búja*) is komoly munka-teljesítményről tanúskodnak; a vadvíznek pedig – mások mellett – a sziklakövekről szóló satíra kínálkozott. A szabadságharc, pusztá nagysága miatt is, sokarcú volt, Arany János pedig alkatilag hajlamos a groteszk fölismerésére. Nem szólva a nyilván rengeteg, bár följegyzetlen személyes élményről, megfigyelésről. Továbbidézve az 1867-es *Előszó*ból: „... némely kisebb munkákat is körvonalaztam. Ilyen lett volna *Furkó Tamás*, mely a forradalmi bramarbások hőstettein akart nevetni – sírnom kellett, s abbahagytam.”

Az 1850-ben (!) főhősnek választott bramarbás (plautusi hetvenkedő katona) Petőfi magyar nemesének méltó utóda, akit csattanósan pofonütött március tizenötödike: „Egyszerre megtagadva ötvenkilenc robot! / Egyszerre széjjeltörve a mogyorófa bot! ... Egyszerre tönkre jutva kilenc zsíros pere, / Melyek után maholnap uradalmat nyere; / S alóla, haj! kirúgva a táblabíró szék, / Melyen diurnizálva kényére nyujtózék... / A régiből mi sincs már, csak ősi levele, / Hogy ablakot ragasszon, üveg helyett, vele.”

Új karrier érdekében

Furkó új karrier érdekében századosnak „emelteti magát”, s a „rácmozgalom” rendbetételére vonul – ami garantálja a költő keserű könnyeit. A délvidéki harcok ugyanis nehezen kivívott sikerekkel és aránytalan vérontással (többek közt szerb etnikai tisztogatásokkal) jártak. Talán ez a kudarc vezette Aranyt *A nagyidai cigányok* szerencsés témaválasztásához. 1556 régen volt, Nagyidánál vérontás nélküli csetepaté zajlott – a torz alakok festője szabad kezet kapott.

A népies vígeposz „1852-ben jelent meg, mint afféle ponyvafüzet, címkéjén az álmodó Csórit ábrázoló rossz fametszettel.” ^[5] Négy ének, közel 400 négysoros strófa – ez alapos előkészületeket, („körvonalazást”) sejtet, netán szerkesztői utómunkákat is. De nem érzem rajta a meghasonlás keserűségét. Lehet, a körvonalazást az indította; lehet, az utóíz keserű lesz, de a mű maga, újra (meg újra)

olvasva – s a jelen idő polcára félretéve politikai korrektségünket – arra vall, hogy Arany kedvvel írta, és azzal a szándékkal, hogy jó mulatságot kínáljon az olvasónak. S hogy alakjai torzak-e? Inkább komédiai groteszk szereplőnek nevezném őket.

A cselekmény mindenesetre jó mulatságot sejtet.

A labancok ostromolta nagyidai várban fogytán az élelem, ezért Gerendi kapitány Csóri vajdára bízta a védelmet, s élelemszerzés ürügyén katonáival elillan. Csóri először is örökös vajdának akarja kikiáltatni magát, de ebből parádés tömegbunyó kerekedik. Ennek Csóri az általános eszem-iszom meghirdetésével vet véget. Az ünneplés megkoronázásaképpen a cigányok dízsörtüzet adnak – de csak „pufra lőnek”. Puk Mihály labancai akkor úgy döntenek, hogy ágyúik javát a vár fölé magasodó (állítólagos) hegyre vontatják; ám a térképpel becsapták magukat, a „hegy” helyén mocsár van, melyben az ágyúk elsüllyednek. Közben a cigányok az igazak álmát alusszák az egy Csórit kivéve, mert ő jóslatni kíván magának. Az ellenség ezalatt bölcsen a bántatlan elvonulás mellett dönt. Csórit a jósnő a csodatévő fekete emberhez vezeti, az pedig a pincében megnyitja neki a kincs-, ruha- és fegyvertár titkos termeit. A fölserkent cigányok díszbe öltözve, fölfegyverkezve készülnek a csatára.

Az eposzi méretű csata több fordulat után Csóriék győzedelmével végződik; a vajda földrengető párviadalban Puk Mihályt is levágja.

Csóri a diadal-ünnepen kiosztja Cigány-ország főhivatalait, megkéri s elnyeri Dundi asszony kezét; ám a lázadókkal nem bír: vezérük, Diridongó agyba-főbe veri. Erre fölébred, s rájön, hogy az egészet csak álmodta. Viszont az ellenség csakugyan

elkotródik. A cigányságon úrrá lesz a hübrisz: „Volna puskaporunk, tudom megbánnátok! / Itt lövöldöznénk le, az utolsó lábig...!” – kiáltják. Mire Puk megfordul hadával, beveszi a várat – de a hős védőknek megkegyelmez. Aztán még elkíséri Csórit kincskeresőbe, a pincében azonban az aranyrögök lócitromnak bizonyulnak.

A II. ének két cselekmény-szála párhuzamosan fut; Csóri diadalmenetének előadásában gondosan elejtett apró utalások sejtetik, hogy nem minden tény és való. Vagyis: a szerkesztés profi munka.

A III. ének 51. strófájában furcsa néven akad meg a szem: „Dundi asszonyság is, Diridongó társa, / Mint egy Bradamante, népet öl rakásra...” Mi ez? Ki ez?

Bradamante nemes és harcos frank hölgy, a Chiaramonte család sarja Ariosto *Őrjöngő Lóránt* című lovageposzában – írja a lexikon. Arany jól ismerte Ariostót is, Tassót is. (1858-ban 38 strófát fordított előbbtől, s ugyanazon évben utóbbtól is 33-at; „Tassót és Ariostót nem vala szándékomban egészen lefordítani, csak kísérletet tevék, minő hang s forma lenne alkalmas mindenikhez” – írja az 1867-es *Előszó*.)

eposzi kellékek

Olvassuk el egyszer *A nagyidai cigányokat* mint a Vergilius ihlette lovageposzok paródiáját. A *Zrínyi és Tasso* (1859) jegyzéke szerinti az eposzi kellékeket rendre megtaláljuk.

Van propozíció: minden ének elején a négy belső rímes sor;

invokáció: az I. és III. ének legelején: („Múzsza...! / Önts szájamba édes, hatalmas éneket, / Mellyel örökítsem választott népedet; / Míg a magyar nóta daliáit zengem: / Parlagok múzsája! cserbe ne hagyj engem.” Illetve: „Nosza én paripám, gúnár liba tolla! / Eleget pihentél, meg vagy abrakolva, / Megvakartalak, mert a füled se’ látszott; / Nosza hát, kezdj mostan vidám fürge táncot”).

Bonyodalom: I. 8–21. (Gerendi Mártonék – „a magyarság” – szökése); seregszemle: I. 24–40 („Büszke faj! nemes faj! – Ha elsorolhatnám / Őket illően, egy vak lóért nem adnám”) –, valamint II. 35–42 (a vigalom utáni alvók), és IV. 12–18. (Csóri hivatalnok-

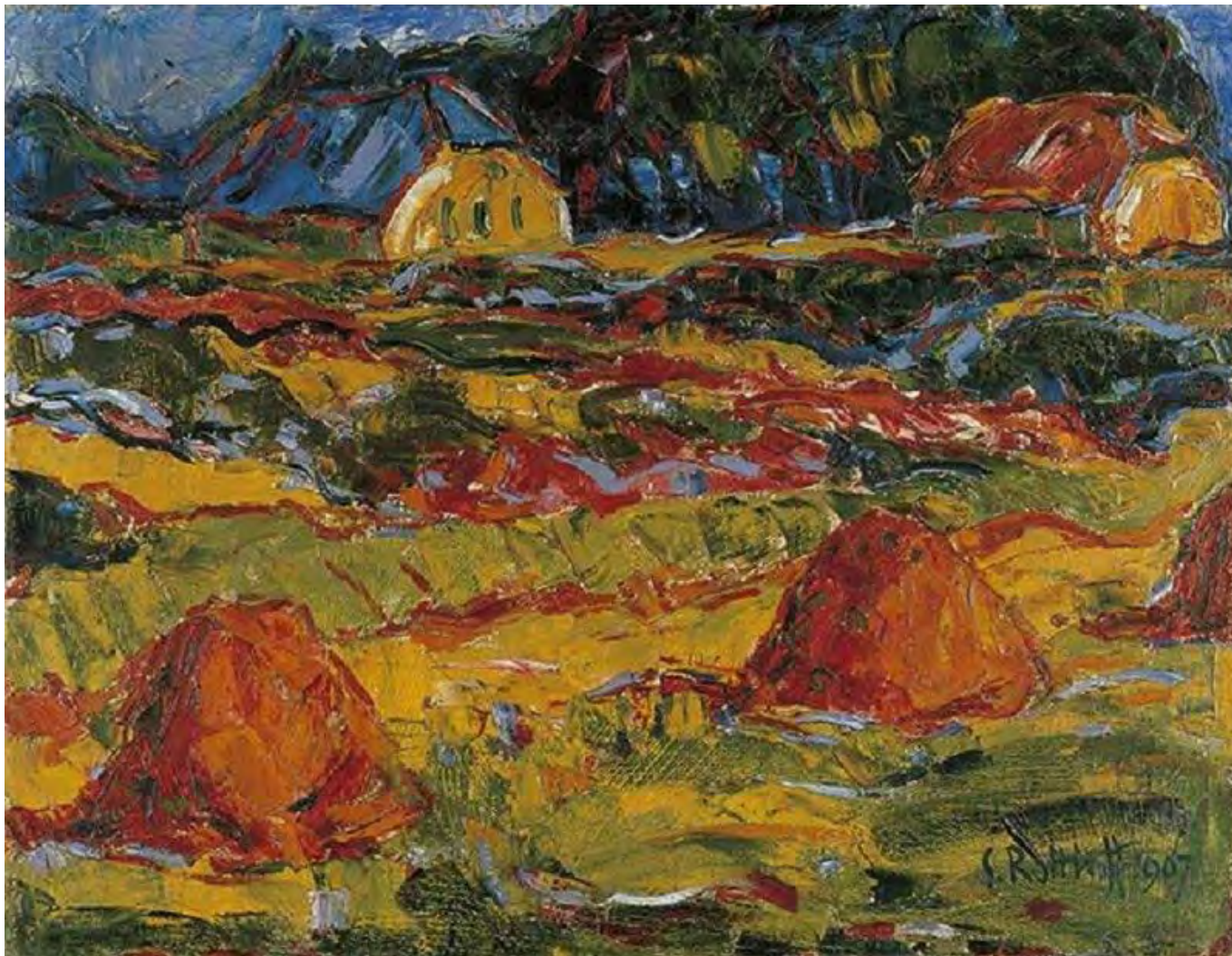
kara); nem kevés epizód (Csimaz lólopása: I. 39–41; Hubi betörése: III. 91–92; Éva és fiainak cethalbeli kalandjai: I. 71, II. 47–48, III. 10–22, IV. 23–24, 84–86, 92–93).

Van sorsdöntő jóslat: Rasdi néne szájából (II. 64–77; „Háromszor veté meg a kártyáit neki / Háromszor egyformán jött a szerencse ki...”). Isteni követ útmutatása (II. 83–97: „Hát csak elébe áll a *fekete ember*. / Szakálla, bajusza valóságos kender, / Vállig ér bajusza, térdig a szakálla, / ... Azután követte a kenderszakállut; / Arany kútat leltek, hozzá arany válut;... / ...Hát mikor a pompás ruhatárba értek! / volt ott vörös nadrág annyi, hogy temérdek...”);

vitéz nő: Dundi asszonyság a III. énekben (51–54 – pl.: „Kalpag a fejében, s a gerincén hátul / Az ura mentéje lóg le panyókául; / Félig csupa férfi – az a felső része, / Mely alkalmas az ember öldöklésre”, s a továbbiakban 64, 66, 69, 97–98); ellenség zsákmányául esett harci lobogó (Dundi köténye, III. 71–77: „S mint ha kit szelével ér az istennyila, / Mint Sámsonnak, midőn megnyírta Délila: / Egyszerre odalett – higyetek a szómnak – / Ereje és szíve a vitéz asszonynak.”), s annak visszavívása (79, 86); döntő párviadal (Csóri versus Puk, III. 111–114.);

elhunyt hősök felvonulása (Degesz, Toportyán et al. IV. 27–32.) s a főszereplő reakciója: „Haragosan erre így felelt a vajda: / „Nem takarodtok el a tüzes pokolba? / Lesz majd *emléketek*, olyan mint egy torony, / Ákombák irással, mint ez a fél karom!”

Arany János kaján gyönyörűségét leli – nemcsak a paródiában (abban is), hanem az egész munka mesterségbeli, profi megcsinálásában. Mást ne mondjak, rímelésének humoráról tanulmányt lehetne írni.

És micsoda ripacs tud lenni az epikus dalnok szerepében!

„És *rittig!* ahová ő a körmét tette, / Állott egy magas hegy, a várnak felette...

... Legény ő a talpán! ember ő a gáton! / Sebes vágatással lotyog a lóháton.

Szellő emelinti piros viganóját, / Tartja balkezében véres lobogóját,
Viseli jobbában csillogó dárdáját, / Feledi a kontyot s hajdani pártáját...

... Ily vigasztalással, mint a vad oroszlán – / (Aki ezt nem látta, hát képzelje pusztán)
Rohan a csapatnak s azt mivel oztán, / Azt mivel, mondom, mit a vad oroszlán.”

Különös jegye hőskölteményének a diákos – olykor vastag – pajzánság. „Harcol Dundi asszony, mint a kölykös medve, / Szügyei, mint bástya, merészen dülyedve...

... No hiszen majd én meg erőtlen pennámmal / Hozzáfogok, – avagy elbeszélni számmal,
 Azt a nagy viadalt, azt a kemény harcot / Mely a két vezér közt naplementig tartott!

Mindenik harcolva költé el ebédét, / Ugy elégité ki természet szükségét,
 Milyenek például: az ivás, az evés – / Szóval, mikor bennünk sok van, avagy kevés...

„... Mindenik leginkább a fejét sajnálja, / Egyebét ha ménkő üti meg se bánja;
 Nem is látna ottan az ember egy fejet: / Egészen más tag az, amit látni lehet.”

Nézzük végre a mű alap-irányát. Hogy ki kicsoda – ki kit jelent.

A – sírás helyett nevetve ábrázolt – szereplők három csoportja közül a labancoké a legkönnyebben azonosítható. Puk („*Puchheim*”?) Mihály, Héring, Czibak, Kusztora és konyhakerti nevű katonáik a Habsburg haderőt jelentik. Doktriner hadvezetés, erőszakos parancsolgatás:

„Az lehetetlenség.” – „Nincs lehetetlenség! / Ha nem bírja négy ló, hát nyolccal vitessék,

Ha nem bírja el tiz, be kell fogni százat, / S mindenik kerekét taszítsa egy század!”

A nyilvánvaló kudarc agyonbeszélése: „Mert, ha mi a rajzban mocsárt láttunk volna: / Bizony ilyen tervet nem csináltunk volna; / Szűrét Czibak úrnak ki nem tettük volna, / Sőt inkább tanácsát helyeslettük volna. / Ellenben, – ha a hegy *igazán* megvolna: / Akkor a mi tervünk ugyan remek volna! / Czibak ur pediglen nagyon felsült volna: / Drága jó husz ágyúnk el nem csücsült volna.”

szatirikus igazságtétel

Egyértelmű a szatirikus igazságtétel is: „Puk Mihály is hallá, hinni nem akarván. / Néz egy szögeletbe, pápaszemes orral – / S mintha aranyokat látna ottan, sorral. / Nagy darabok

voltak, mint az ember ökle, / A pince zugába szanaszét lelökve: / *Fényes* szép kardjával megpiszkálta... hanem / *Ő* se' mondta, mi volt – én se' hiesztelem. / ... Méltó oly vitézség, mint az övé, erre: / *Más* babér nem termett e dicső fegyverre."

De ki a magyar? Mint „jó Gerendi Márton” mondja: „kevés *magyarimmel* a várból kiszököm” eleségért. Az elbeszélő is úgy említi őket, mint *a magyarságot, a magyar katonákat*, akiknek „esze ágában sincs visszatérni újra.” Sőt, Csóri is így utal rájuk: „*Magyar* nép ma este a várból kiszökött... .. Nem bocsátjuk többé a *magyart* a várba.” (Vallani viszont számtalanszor és büszkén cigánynak vallja magát.)

Akkor hát ki vívta meg a küzdelmet, mely világcsoda? A „magyar”, aki az első kínos eshetőség láttán megpuolt, és névtelenül megúszta az egészet?

Fölösleges bonyolítanom: a hőskölteményben a „magyar”: dezertőr, a „cigány”: magyar. A „magyar” nyom nélkül eltűnik a balfenéken, említés sem tétetik róla; a „cigány”, „a sátrak népe”: epikus hős.

Lehet-é magyarabb haza-puffogatás, mint Csórié: „Van-e a világon vitézségre párunk? / Lett vón' alkalom csak egyszer megpróbálnunk! / ... Tartsunk össze, urak! most, urak, vagy soha! / Itt a jó alkalom; hí a nemzet java.”

És ha a „most vagy soha” nem volna elég, íme egy szentségtörő oldalvágás a holtában is imádott Petőfire: (v.ö.)

„Gyöngé az én tollam, írni erről képet. „Tekints reánk, tekints, szabadság, Oh, arany szabadság! nézd el a te néped: Ismerd meg mostan népedet: Hogy eszik, hogy iszik, hogy örül, hogy múlat! Midőn más könnyet sem mer adni, Millyeneket fal – és még csak meg se' fúlad!” Mi vérrel áldozunk neked.”

A majd harminc évvel későbbi magamentség itt nemcsak szép – nemzet-karakterológiailag pontos is.

„A vajda Csóri, a nagy *álmodó*, / Ki maga alszik egy nemzet nevébe' / Álmában újabb, szebb hont alkotó; / S hogyan koppasztja, mely még nincs kezébe', / Madarát a többi por-puffogató...”

Meggyalázza-e a cigány-eposz a megszentelt emléket? És rászorul-e az utólagos mentegetésre? Végül is milyennek látta Arany János – és láttatja velünk – a szabadságharcot?

„A patak, melynek útjába sziklakövek hengerültek, egy időre irányát vesztette, de nem sokára megtalálta-megteremtette jó medrét.” – Derék mondat, de igaz-e? Arany magyarázta – netán mentegette – *A nagyidai cigányokat*, de meg soha nem tagadta. Amint öregedett (bölcsült), már nem engedte szabadjára fiatal férfikora öngyilkos humorát; de soha el nem vesztette: nézzük csak meg a reprezentatív kötetekbe nem foglalt rövid szösszenetek sorát.

A szabadságharc életre kiható élménye, makacsul nyugtalanító emléke volt a költőnek – és egyértelműbben kifejtett költői témája az évek múltával. Ám *A nagyidai cigányok* éppoly hiteles képet ad róla, mint a sokarcú korai versek (*Letésem a lantot, Évnapra versus Koldus-ének, Ősszel*) – vagy mint az egyértelmű kiállítású *Szondi két apródja, A walesi bárdok; s az életvégi Harminc év múlva*.

1. „Ne irtalak vón’ kis könyvem pedig! / Rossz vagy, silány vagy; másként nem hevernél / Száz-számra most is *Julius Müllémél.*” ↑
2. Hét kötetben, Ráth Mór, Budapest, é. n. ↑
3. Arany János összes prózai művei és műfordításai – Franklin, Budapest é. n. pp. 1073–88. ↑
4. Ugyanott pp. 1088–91. ↑
5. Riedl Frigyes: *Arany János*, Gondolat, 1957 – p. 220. jegyzet. ↑

kép | Karl Schmidt-Rottluff művei, wikiart.org